

**MODERN DÖNEMDE BECKER VE GOFFMAN'IN
YAKLAŞIMLARINDA ETİKETLENMİŞ SUÇLU
ANLAYIŞI VE GÜNÜMÜZDEKİ YANSIMALARI**

Ayça Gelgeç BAKACAK

Hacettepe Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

113423

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin
Sosyoloji Anabilim Dalı için öngördüğü
YÜKSEK LİSANS TEZİ
olarak hazırlanmıştır.

113423

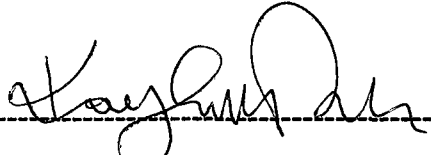
T.C. YÜKSEKÖĞRETİM VE SINAV YÖNETMELİĞİ
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Ankara
Haziran, 2002

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

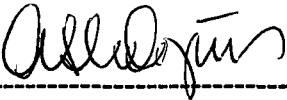
Bu çalışma, Jürimiz tarafından Sosyoloji Anabilim Dalı'nda, YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan
Prof. Dr. Gülay ARIKAN

Üye
Prof. Dr. Kayhan MUTLU

Üye
Prof. Dr. Nevin Güngör ERGAN

Üye
Yrd. Doç. Dr. Esra BURCU

Üye
Yrd. Doç. Dr. Aslıhan ÖGÜN (Danışman)

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

19.12.2002

Prof. Dr. Nuran ÖZYER
Enstitü Müdürü

TEŞEKKÜR

Lisans ve Yüksek Lisans öğrenimim boyunca sosyoloji alanındaki bilgilerimin ve çalışmalarımın ilerlemesinde beni cesaretlendiren, bilgilerini ve emeklerini benden esirgemeyen Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'ndeki bütün hocalarıma; tez çalışmasına birlikte başladığım ve çalışmanın başlangıcında bilgi ve tecrübelerini benden esirgemeyen, beni destekleyen ve teşvik eden çok kıymetli hocam Sayın Prof. Dr. Tülin İçli'ye en içten teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Daha sonraki süreçte tez danışmanın olan ve bu çalışma başladığı andan itibaren bilgi ve tecrübeleri yanında sabrını ve manevi desteğini hiçbir zaman benden esirgemeyen, ümitsizliğe düştüğüm anlarda her zaman yanımda olan, üzerimdeki emeğini kelimelerle ifade edemeyeceğim değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Aslıhan Ögün'e ve sıkıntıya düştüğüm anlarda bilgisine ve tavsiyelerine başvurduğum, beni hiç bıkmadan dinleyen sevgili hocam Yrd. Doç. Dr. Esra Burcu'ya en içten teşekkürlerimi sunarım.

Bu çalışma boyunca her türlü zorluğu, sıkıntıyı, sevinci ve heyecanı benimle paylaşan, aklım karıştığında başvurduğum fikirleriyle ve karşılıklı tartışmalarla zihnimi açan çok sevgili arkadaşım Araş. Gör. Rahşan Balamir Bektaş'a ve manevi desteğinden dolayı, Araş. Gör. Ayfer Türkmen'e teşekkür ederim.

Ayrıca beni bugünlere getiren, yaşamımın her anında beni destekleyen, kararlarımın her zaman saygı duyan ve bana huzurlu bir ortam sağlayan, emeklerini ömrün boyunca ödeyemeyeceğim sevgili aileme v bu çalışma süresince bana en büyük özveriye ve sabrı gösteren, desteğini her an hissettiren sevgili eşim Alper Bakacak'a sonsuz teşekkür ederim.

ÖZET

Sapma ve suç, 18. yüzyıldan bu yana hem sosyolojik hem de kriminolojik çalışmaların odağında olmuştur. Toplumsal düzenin ve birlikteliğin sağlanması amacıyla geliştirilen norm ve değerlere uymamak olarak tanımlanan sapma, sosyolojik suç teorileri içerisinde farklı açılardan ele alınmıştır.

Modern teoriler içerisinde sapmayı, yapı, çatışma, kontrol teorilerinden yola çıkarak açıklayan yaklaşımlar daha çok yapıya ve yapının korunmasına öncelik vermişlerdir. Birey, anlam ve etkileşimi ön plana çıkaran sembolik etkileşimci teorinin çatısı altında değerlendirilen ve çalışmanın konusu olan Etiketleme Teorisi sapmayı bireyi temel alarak incelemiş ve sapmış davranış gösteren bireylerin toplum içerisindeki konumlarını değerlendirmiştir.

Etiketleme teorisi, Howard Becker ve Erving Goffman'ın çalışmalarından hareketle incelenmiş ve etiketleme modernitenin sosyal kontrol ve düzen anlayışıyla ilişkilendirilmiştir.

Bu çalışmanın amacı; 1- Sapmış davranışın tanımlanmasında ve sapmış olarak etiketlenen bireylerin yeniden topluma kazandırılmasında çeşitli kurumların sosyal kontrol mekanizması olarak nasıl kullanıldığını ve 2- Modernitenin sosyal düzeni sağlamaya yönelik olarak kullanıldığı bu mekanizmalardan birinin bireylerin "etiketlenmesi" olduğunu göstermektir. Çalışma aynı zamanda sapmayla ilişkisi içinde etiketlenmenin suç sosyolojisindeki durumunu ve postmodern düşüncedeki yerini de değerlendirmeye çalışmıştır.

SUMMARY

Crime and deviance have been the focus of both sociological and criminological studies. Deviance defined as violation of the norms and values developed to provide social order and unity, has been studied from different points of view in sociological crime theories.

Approaches explaining deviance in modern theories which take the concept of social structure, conflict and control as their main starting points, emphasized mostly the social order and its maintenance. In this study Labeling Theory, which is evaluated under the framework of Symbolic Interactionist Theory, is being studied through its emphasize on individual, meaning and interaction. Labelling/interactionist theory assumes that individual's identity is formed through a process of interaction over time. Therefore it evaluates deviant behavior as a result of this identification which is called "labeling". Within this process, the individual is becoming "criminalized".

Labeling Theory is examined through the works of Howard Becker and Erving Goffman and the process of labeling is studied with regards to the concepts of social control and order in modernity.

This study aims to (1) show how various institutions are used as social control mechanisms in labeling individuals as deviants as well as their reintegration to the society, and (2) to reveal one of the most significant mechanism in modernity, 'which is the labeling of individuals', in order to maintain social order. This study also tries to evaluate the process of labelling with regards to deviance in sociology of crime and its significance in postmodern thinking.

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	i
ÖZET.....	ii
SUMMARY.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
1. GİRİŞ	1
2. ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI VE YÖNTEMİ.....	4
2.1. Araştırmanın Konusu	4
2.2. Araştırmanın Amacı.....	5
2.3. Araştırmanın Yöntemi.....	6
3. ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ.....	8
3.1. Etiketleme Kavramı ve Etiketleme Teorisi	8
3.1.1. Etiket/Damga Kavramı ve Etiketleme Teorisinin Kökenleri	8
3.1.2. Sapmış Davranışın Toplumda Yeniden Üretilmesi: Lemert’de İkincil Sapma.....	11
3.1.3. Etiketleme Teorisi’nin Ele Aldığı Temel Kavram ve Süreçler	14
3.1.4. Etiketleme Teorisinin Klasik Sosyolojideki Yeri.....	18
3.2. Modernite, Sosyal Kontrol ve Etiketleme	22
3.2.1. Modernist Dönemde Suç Teorileri Çerçevesinde Etiketleme Teorisi	22
3.2.2. Modernite’nin Sosyal Kontrol Mekanizması Olarak Etiketleme	30
4. ERVING GOFFMAN VE HOWARD S. BECKER’DE ETİKETLENMİŞ SUÇLU ANLAYIŞI	42

4.1. “Damgalanmış” Bireylerle “Normal” Bireyler Arasındaki Dramaturjik Etkileşim: Erving Goffman’da Damga Kavramı.....	42
4.1.1. Gündelik Yaşamda Benliğin Sunuluşu	42
4.1.2. Goffman’ da Damga ve Sapma.....	45
4.1.3. Sosyal Kontrol Mekanizmaları Olarak Bütünleştirici Kurumlar.....	50
4.2. Howard S. Becker’de “Etiketleme” Kavramı.....	53
5. SUÇA İLİŞKİN YAKLAŞIMLAR TEMELİNDE ETİKETLEMENİN GÜNÜMÜZDEKİ GÖRÜNÜMÜ: KAYBOLAN DÜZEN ANLAYIŞI PARALELİNDE KAYBOLAN (SAPMIŞ) “ÖTEKİ”	59
6. SONUÇ.....	72
KAYNAKÇA	78

1. GİRİŞ

İnsan topluluklarında davranışları yönlendiren ve biçimlendiren bazı kurallar vardır (İçli: 1994:1). Bu kurallar örf, adet, gelenek, görenek ve hukuk kurallarıdır. Bu kurallar içinde sosyalleşen bireyler her zaman için bu kurallara uymazlar. Ancak yazılı olmayan örf, adet ve geleneklere uymamak sapma olarak nitelendirilirken yasalarla belirtilen kurallara uymamak genellikle suç olarak nitelendirilmektedir. Yasalara uymamak suç olduğu gibi aynı zamanda sapmadır. Pek çok suçlu davranış sapma olarak nitelendirilebilir ve benzer şekilde bazı sapma davranışları da suç sayılabilir. Anlaşıldığı gibi suç ve sapma tanımları görelidir.

İnsan mutluluğuna, kurumların hakkaniyetine, ahlaksal ilerlemeye ve bireye (ben'e) önem veren 18.yüzyıl Aydınlanma felsefesinin filozofları, suç fenomeninin tanımlanmasına farklı bakış açıları getirmişlerdir. Modern dönem olarak nitelendirdiğimiz bu dönemde ceza yasasının toplum tarafından geliştirilmesi, yasa ihlalinin nedenleri ile toplumun suçlu davranışı kontrol etmede kullandığı metotlar üzerinde durulmuş ve suç çalışmalarında bilimsel metodun kullanımı söz konusu olmaya başlamıştır.

Suç ve suçlunun incelenmesine ilişkin olarak geliştirilen modern teoriler kullandıkları metod ve temel varsayımları bağlamında birbirlerinden farklıdırlar. Çoğunlukla, suç eylemini gerçekleştiren bireylerin genel özelliklerine, suçluluğun nedenlerine ve suçu önleme mekanizmalarına vurguda bulunan modern teoriler içerisinde, sembolik etkileşimci sosyoloji teorilerinin temel varsayımlarından hareketle geliştirilen Etiketleme Teorisi, suç ve sapma konusuna ilişkin olarak geliştirdiği yaklaşımlar çerçevesinde önemli bir yere sahiptir.

Etiketleme Teorisi, bireylerin sahip oldukları bazı özellikler nedeniyle etiketlendiği, damgalandığı ve hatta toplum dışına atıldığı anlayışının suç işlemiş insanlar için de geçerli olduğunu göstermiştir. Etiketleme kavramı, suç alanında ilk kez Frank Tannenbaum tarafından ortaya atılmıştır. 1930'lu yıllarda Tannenbaum'un değindiği bu kavram daha sonraları 1950'li yıllarda Edwin Lemert tarafından geliştirilmiş ve teorinin oluşturulmasına katkıda bulunmuştur.

Teoriye ismini veren, sapmanın tanımlanmasında politik güç ilişkilerinin önemini vurgulayan; sapmanın politik çıkarlar tarafından yönlendirilen ideolojik bir kategori olduğunu belirten Howard Becker ile modernitenin geliştirdiği sosyal kontrol mekanizmaları olarak kurumların önemini vurgulayan Erving Goffman bu teorinin iki önemli ismidir.

Sapma sosyolojisinin liberal dalgası olarak değerlendirilen etiketleme teorisi 1960'larda gelişmeye başlamıştır. Bu yaklaşımın en çarpıcı düşüncesi, sapmanın etiketlenmesinde politikanın ve gücün önemini vurgulamasıdır. Yaklaşım, etik kavramların politik kararlar ve süreçler sonucunda oluştuğunu göstermiştir

Sapma davranışının tanımlanmasında ve toplumsal tepkinin oluşmasında egemen güç gruplarının etkisine dikkat çeken etiketleme yaklaşımı, suçlu davranışın nedenini, bireylerin suçlu olarak tanımlandığı ya da etiketlendiği süreç olarak görür. Yani, sapma ve sapmanın kontrolü bir *sosyal tanımlanma* sürecini içermektedir. Toplumlar ya da gruplar belli davranışları yasaklayarak, kuralların ihlaline kendileri yol açarlar, çünkü yasalar/kurallar olmadan hiç kimse suçlu olarak tanımlanamaz (Joseph ve Gallagher 1988:23).

Etiketleme Teorisi'nin sapma konusuna ilişkin olarak yapmış olduğu bu tanımlamalar, teorinin modernitenin sosyal düzen ve sosyal kontrol anlayışı ile ilişkilendirilerek değerlendirilebileceğini göstermektedir. Dolayısıyla yapılan bu çalışma sapmaya neden olan bir süreç olarak etiketlemeyi, modernitenin sosyal düzen ve sosyal kontrol mekanizmaları çerçevesinde tartışmıştır.

Bu tartışmaların sistemli bir bütün içerisinde sunulabilmesi için, çalışmanın ilk bölümünde giriş, ikinci bölümünde çalışmanın amacı ve yöntemi konusunda bilgi verildikten sonra üçüncü bölümde “etiket/damga” kavramlarının tanımları ve kullanıldığı alanlara ilişkin kısa bilgiler verilmiş ve bu kavram temelinde geliştirilen teorinin kökenleri, temel hareket noktaları, hakim sosyoloji geleneği içerisindeki yeri tartışılmıştır.

Dördüncü bölümde, modernitenin sosyal kontrol mekanizmalarıyla ilişkisinin kurulmasını kolaylaştırmak amacıyla, öncelikle etiketleme teorisinin modern suç teorilerinden farklılaştığı noktalar tartışılmış, daha sonra modernite olarak adlandırılan dönemin genel özellikleri ve sosyal kontrol anlayışı değerlendirilerek teoriyle ilişkisi kurulmuştur.

Çalışma açısından önemli olan teorinin iki ismi Goffman ve Becker’in çalışmaları beşinci bölümde değerlendirilmiş ve teoriye katkıları ortaya konmaya çalışılmıştır.

Altıncı bölümde, etiketleme teorisinin postmodern olarak adlandırılan günümüzdeki konumu tartışılmaya çalışılmış, postmodern teorilerin suç ve sapma kavramına ilişkin görüşleri değerlendirilmiştir.

2. ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI VE YÖNTEMİ

2.1. Araştırmanın Konusu

Bir toplum ya da grupta belirli kuralların varlığı bireylerarası ilişkilerin uyum ve işbirliği içinde sürdürülmesinde önemlidir. Sosyal ilişki ağı içinde tüm bireyler yaşadığı toplumun ya da üyesi olduğu grubun mevcut değer ve normlarının gerektirdiği biçimde davranır. Ancak her toplumda mevcut değer ve normlardan farklı davranışlarla karşılaşmak mümkündür.

Bir toplumun mevcut değer ve normlarına uymamak genellikle sapma olarak nitelendirilmektedir. Sapma konusu kriminolojinin olduğu kadar sosyolojinin de önemli konularından biridir. Toplumsal kuralların ihlaline odaklanan sapma sosyolojisi “Kuralların kimler tarafından, niçin ihlal edildiği?”, “Kuralların ihlali karşısında neler yapılabileceği?”, “Kuralların ihlalinin toplumsal yapıda hangi sonuçları doğurabileceği?” gibi sorulara yanıt aramıştır. Bu ve benzer sorulara verilebilecek cevaplar sapmanın, sosyal düzen ve sosyal kontrol bağlamında değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır.

Sapma sosyolojisi, sapmayı sosyoloji içerisindeki hakim teorilerden yola çıkarak ele almaktadır. Çatışma, yapı, fonksiyon, vb., teoriler, sapmayı kendi temel varsayımlarından hareketle incelemişler ve yapıya, yapının korunmasına öncelik vermişlerdir. Ancak yapıdan ziyade birey, anlam ve etkileşime önem veren sembolik etkileşimci teori sapma konusunu bireyden hareketle incelemiş ve sapan davranış gösteren bireylerin toplum içerisindeki konumlarını ve yaşantılarını incelemiştir.

Çalışmanın genel olarak konusu, sapmanın, sembolik etkileşimci yaklaşımın çatısı altında yer alan Etiketleme Teorisi ışığında incelenmesi, sapma ve etiketlenmenin modernitenin sosyal düzen ve sosyal kontrol anlayışı ile

ilişkilendirilerek değerlendirilmesidir. Daha geniş bir anlatımla, sapma, Howard Becker'in geliştirdiği "etiketlenmiş suçlu" anlayışı temelinde açıklanmaya çalışılmış ve sapmaya neden olan bir süreç olarak etiketleme, modernitenin sosyal düzen ve sosyal kontrol mekanizmaları çerçevesinde tartışılmıştır. Ayrıca çalışma, sapmayla ilişkisi içinde etiketlemenin suç sosyolojisindeki durumunu ve postmodern düşüncedeki yerini de değerlendirmektedir.

2.2. Araştırmanın Amacı

Etiketleme Teorisi dikkatini suç, sapma ve farklılık arasındaki sınırlara yöneltmiştir. Çeşitli toplumsal pratiklerin etiketlenerek suçlulaştırma sürecine dahil edilmesini ele alan etiketleme teorisi, sapma davranışının tanımlanmasında ve ona yönelik tepkilerin oluşmasında toplumdaki egemen güç gruplarının etkisine dikkat çeker. Bu doğrultuda teori, sapmayı toplumun bir ürünü olarak değerlendirmektedir.

Davranışı sapma olarak nitelendirme ve yasaları ihlal edenleri toplumdan uzaklaştırma gücüne sahip kurumlar üzerine de odaklanmış olan etiketleme teorisi, sapmış bireylerin bu kurumlar içerisine dahil edilerek yeniden bir kimlik inşasına tabi tutulmalarını modernitenin sosyal düzen ve sosyal kontrol kavramlarıyla ilişkilendirerek değerlendirmiştir.

Bu çerçevede çalışmanın amacı;

- sapmış davranışın tanımlanmasında ve sapmış olarak etiketlenen bireylerin yeniden topluma kazandırılmasında çeşitli kurumların sosyal kontrol mekanizmaları olarak nasıl kullanıldığının incelenmesi
- modernitenin sosyal düzeni sağlamaya yönelik olarak kullandığı bu mekanizmalardan birinin bireyleri "etiketlemek" olduğunu göstermek,

- Türkiye’de suç alanında yapılmış az sayıdaki çalışmaya katkı sağlanmasıdır.

Bu amaçlar ekseninde çalışma, aşağıdaki sorulara yanıt aramıştır:

1. Etiketleme Teorisinin sosyolojik suç teorileri içindeki önemi nedir?
2. Teori sapmış davranışın tanımlanmasında hangi sorulardan hareket etmiştir?
3. Teorinin diğer suç teorilerden farklı olduğu noktalar nelerdir?
4. Etiketleme/damga kavramlarının içeriği nasıl tanımlanmaktadır?
5. Becker geliştirdiği etiketleme teorisinde sapma kavramına nasıl bir katkıda bulunmuştur? Goffman “damga” kavramıyla bu katkıyı ne yönde desteklemektedir?
6. Modernitede görülen sosyal kontrol mekanizmaları içerisinde etiketlenmenin yeri var mıdır?
7. Sosyal kontrol ve etiketleme günümüzün postmodern olarak nitelendirilen tartışmalarında nasıl konumlandırılabilir?

2.3. Araştırmanın Yöntemi

Çalışma teorik bir çalışmadır. Bu doğrultuda suç ve sapma teorilerine ilişkin literatür kapsamlı bir biçimde incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda ilgili literatür sınıflandırılarak detaylı bir şekilde okumalar gerçekleştirilmiş ve konuya ilişkin bilgi derlemeleri yapılmıştır. Ayrıca, internet üzerinden erişilebilecek konuyla ilgili

yayımları içeren siteler araştırılmış ve ilgili görülen kaynaklara ulaşılarak bilgiler araştırmaya dahil edilmiştir.

Literatür taramasında, öncelikle suç teorileri genel olarak incelenmiş, elde edilen kaynaklar konuyla ilgili teorilerin ışığında sınıflandırılmıştır. Suç ve sapmaya ilişkin teorik sınıflandırmalar yapı (Durkheim, Merton, Cloward, Ohlin, Cohen) kontrol (Hirschi, Reckless) ve süreç teorileri (Sutherland, Lemert, Goffman, Becker) olarak şekillendirilmiş ve süreç teorileri kapsamında etiketleme teorisi üzerinde durulmuştur. Bu noktada, Etiketleme Teorisi, Becker ve Goffman çalışmanın ana eksenine odaklanmıştır. Bu ana eksenler, sosyal kontrol, modernite, sembolik etkileşimcilik, postmodernite başlıkları altında detaylandırılmıştır. Özellikle etiketleme teorisinin kurucusu Becker ve yine sembolik etkileşimci gelenek çerçevesinde sapma ve etiketlemeye katkı sağladığı kabul edilen Goffman'ın teorisi irdelenmiştir. Belirtilen konulara ilişkin ulaşılabilen en eski (Tannenbaum, *Crime and the Community*, 1938) ve en yeni (Young, *The Exclusive Society*, 1999) kaynaklara ulaşılmaya çalışılmıştır. Tüm bu elde edilen bilgiler çalışmanın konusu ve amacı doğrultusunda sistematik bir şekilde derlenmiştir.

Literatür taramasında ve derlenmesinde, ülkemizde çalışma konumuza ilişkin çalışmaların yetersiz olduğu görülmüştür. Konu ile ilgili yapılan çalışmalar genellikle saha araştırmalarına (Ekoloji-Suç İlişkisi: Konya Örneği, Ferhan Mutluer, 1999; Kitle İletişim Araçlarının Toplumsal Yapıya Olumsuz Etkileri-sapma Davranışı, Nefise Bulgu, 1995 gibi) odaklanmıştır.

3. ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

3.1. Etiketleme Kavramı ve Etiketleme Teorisi

3.1.1. Etiket/Damga Kavramı ve Etiketleme Teorisinin Kökenleri

Etiket ya da damga kavramının ilk olarak Eski Yunan'da kullanıldığını söyleyebiliriz. Bu dönemde etiket/damga kavramı, kişilerin ahlaki statüleri hakkında alışılmadık ya da kötü şeyleri açığa çıkarmak için kullanılan bedensel işaretler olarak tanımlanmaktadır. Bu işaretler genellikle vücudun herhangi bir yerinde yer alan yanıklar ya da kesiklerden oluşmaktadır. Bir kölenin, suçlunun ya da vatan haininin bedeninde kullanılan bu işaretler, kişileri herkese tanıtmaktaydı. Kullanılan bu damgalara Hıristiyanlık döneminde, benzer anlamlar taşıyan iki yeni kategori daha eklenmiştir: Bunlardan ilki; bireylerin yüzünde birden bire beliren kırmızı benekleri içeren ilahi rahmetin (holy grace) bedensel işaretleri, ikincisi de; bu dini imaya karşılık sağlığa ilişkin bir imayı içeren, fiziksel rahatsızlıkların bedensel işaretleriydi. Günümüzde de damga/etiket kavramının orijinal anlamlarına benzer biçimde kullanıldığı söylenebilir (Goffman 1963:1). Ancak, artık bedensel işaretler yerini dilin kullanımına yani sözcükler aracılığıyla damgalamaya ya da etiketlemeye bırakmıştır.

Goffman (1963:5), günlük söylemlerimizde bile orijinal anlamından farklılaşmayan, sakat insan, gayri meşru çocuk, aptal gibi damgalama sözcükleri kullandığımızı belirtir. Bireylerin günlük söylemlerine dikkat ettiğimizde, genellikle kendilerinin farklı ve güçlü olduğunu belirtmek istediklerinde karşılarındaki kişileri şu ya da bu şekilde etiketlediklerini ve onları “ötekileştirdiklerini” görebiliriz. Goffman'a göre, bugün bile, diğerleri karşısında eylemlerimizi haklılaştırmak için onların sahip olduğu kusurlar silsilesine orijinal damga anlamlarından birini atfetme eğilimi taşımaktayız.

Etiketlemenin / damgalamanın sağlık alanında da kullanıldığını görmekteyiz. Bir bireye nasıl davranılacağını belirleyen etiketin, hastalığa uygulanmış olması önemlidir. Çünkü herhangi bir hastalık etiketi taşıyan bireyler toplum içerisinde bu etiketi taşımayan bireylerden daha farklı muamelelerle karşı karşıya kalmaktadırlar. Sosyal olarak etiketlenmiş bir hastalığa sahip bir birey, etiketlenmemiş bir hastalığa sahip olandan çok daha fazla kurbanlaştırılmakta ve hor görülmektedir (Weiss ve Lonquist 1994:138).

Akıl sağlığı, AIDS/HIV, sara, kanser, tüberküloz ve frengi gibi hastalıkların geçmişte olduğu gibi günümüzde de damgalanmaya devam ettiğini söyleyebiliriz. AIDS, kanser, frengi gibi hastalıkları diğerlerinden farklı kılan ve damgalanmalarına neden olan özellikler arasında; hayatı tehdit edici nitelikte olmaları, cinsel ilişki yoluyla ya da toplumun geneli tarafından uygun olarak nitelendirilmeyen birliktelikler yoluyla bulaşabilmeleri ve halk arasında bu tür hastalıkların daha çok ahlaki yönden yetersiz kişilerde ortaya çıktığına duyulan yaygın inanış gibi kabuller sayılabilir (Bruyn 1999:1-2).

Akıl sağlığına ilişkin hastalıkların damgalanmasında ise daha çok kültürel ve milli özelliklerin belirleyici olduğu söylenebilir. Akıl sağlığına ilişkin verilen tepkileri belirleyici olan kültürel ve tarihsel etkilerin hepsi, hastalık kavramına ilişkin bireysel tanımlamaların belirleyicisidir. Bireyler geçmiş yaşantıları, kişisel deneyimleri ve karşılaştıkları sonuçlar temelinde hastalığa karşı tepki geliştirirler. Hastalığa ilişkin geçmiş deneyimler kötü ise bu hastalığın bireyler tarafından damgalanması kaçınılmazdır. Genetik bozukluklardan kaynaklanan hastalıklar ise damgalanmaya maruz kalmış bir diğer hastalık grubu olarak karşımıza çıkar. Bu alanda damgalama genelde bir aşağılamayı, acımayı ya da utancı beraberinde getirir (Littlewood 2000:1-2).

Bireylerin sahip oldukları bazı özellikler nedeniyle etiketlendiği, damgalandığı ve hatta toplum dışına atıldığı anlayışının suç işlemiş insanlar için de

geçerli olduğunu damga kavramının orijinal anlamlarında görmekteyiz. Bu anlayış suç sosyolojisi alanında Etiketleme Teorisi olarak yer bulmuştur.

Etiketleme kavramı, suç alanında ilk kez Frank Tannenbaum tarafından ortaya atılmıştır. 1938 yılında yayınlanan “Crime and the Community” adlı çalışmasında gecekondü bölgelerinde yaşayan “yaramaz çocuklar” dediği bir grup üzerinde çalışmış olan Tannenbaum, bu grup içerisinde giren çocukların zamanla yakın arkadaşları, aileleri ve okul idarecileri tarafından etiketlenerek dışlandığını ve davranışlarının sürekli olarak kendine hatırlatılmasıyla pekiştiğini belirtmiştir. Tannenbaum (1938:19-20), suçlulaştırma sürecini “etiketleme, teşhis etme, dışlama, vurgulama, bilinçlendirme ve utandırma süreci” olarak tanımlamaktadır. Stebbins (1996:28)’e göre, bu süreç zamanla teşvik edici, yol gösterici ve vurgulayıcı bir biçim almaya başlar. Tannenbaum’un, etiketleme sürecinin kişi açısından sonuçlarıyla ilgilendiği söylenebilir.

1930’lu yıllarda Tannenbaum’un ele aldığı bu kavramın, 1950’li yıllarda Edwin Lemert tarafından geliştirildiğini görmekteyiz. Bununla birlikte, sapma sosyolojisinin liberal dalgası olan “etiketleme teorisi” 1960’larda gelişmeye başlamıştır. Bu yaklaşımın en çarpıcı düşüncesi, sapmanın etiketlenmesinde *politikanın* ve *gücün* önemini vurgulamasıdır. Yaklaşım, etik kavramların politik kararlar ve süreçler sonucunda oluştuğunu vurgulamıştır (Sumner 1994:203). Etiketleme teorisinin temellerini atan Edwin Lemert de 1951 yılında yayınladığı “Social Pathology” çalışmasında bu noktanın önemini vurgulamıştır.

Etiketleme yaklaşımı dikkatini sapma ve suç ile sapma ve farklılık (farklı olma) arasındaki sınırlara yöneltmiştir. Yaklaşımın temel ilgisi hafif suçlar ve toplumsal sapmalar olmuştur. Etiketleme yaklaşımı içerisinde değerlendirilen düşünürlerin çalışmalarına baktığımızda daha çok fahişelik, marihuana kullanımı ve homoseksüellik gibi pratiklerin, etiketlenerek suçlulaştırma sürecine nasıl dahil edildiğini göstermeye çalıştıklarını görmekteyiz.

Sapma davranışının tanımlanmasında ve toplumsal tepkinin oluşmasında egemen güç gruplarının etkisine dikkat çeken etiketleme yaklaşımı suçu toplumun ürünü olarak tanımlamaktadır (Vito ve Holmes 1994: Adler, Mueller ve Laufer 1991). Bu yaklaşımda suçlu davranışın nedeni, bireylerin suçlu olarak tanımlandığı ya da etiketlendiği *süreç* olarak görülür. Yani, sapma ve sapmanın kontrolü bir sosyal tanımlanma sürecini içermektedir. Toplumlar ya da gruplar belli davranışları yasaklayarak, kuralların ihlaline *kendileri* yol açarlar, çünkü yasalar/kurallar olmadan hiç kimse suçlu olarak tanımlanamaz (Joseph ve Gallagher 1988:23).

Etiketleme yaklaşımı genel olarak, etiketlemenin sonuçları, yasama düzenlemelerinin dayandığı sosyo-politik faktörler, kanunların kökenleri ve sapma davranışı üzerine odaklanmaktadır.

Bu yaklaşımda sapma ve suç sadece sosyal-yapısal gerilimlerin ve çelişkilerin bir sonucu değildir, aynı zamanda hedeflenen nüfusun günlük pratiklerini düzenleyici etiketleme pratiklerinin bir ürünüdür. Bu tanımlamalar, sosyal kontrol süreçlerinin özgürlük, kişilik ve bireysel akıl üzerinde önemli sınırlamalara neden olduğunu göstermektedir (Sumner 1994:205).

Etiketleme yaklaşımı dikkatini, sapmanın birincil nedenleri yerine insanları ve davranışı sapmış olarak nitelendirme gücüne sahip kurumlara yöneltmiştir. Cezaevleri, akıl hastaneleri gibi kurumlar, yasaları ihlal edenleri toplumdan uzaklaştırmaktadır. Sapmış davranışın niteliği, dağılımı, sosyal anlamı, sosyal tepkinin şeklinden belirgin bir biçimde etkilenmektedir (İçli 1994:114).

3.1.2. Sapmış Davranışın Toplumda Yeniden Üretilmesi: Lemert'de İkincil Sapma

Edwin Lemert, *birincil* ve *ikincil* sapma kavramlarına dayandırdığı "Social Pathology" çalışmasında sosyal kontrol araçlarının seçiminde politikanın önemini

vurgulamıştır. Ona göre, sosyal kontrol sapmayı engellemekten çok sapmayı yaratmaktadır. Lemert yaklaşımını, sapma sosyolojisindeki bazı temel tartışmalardan hareketle açıklar (Sumner 1994:197):

1. İnsanları normal ve patolojik olarak ayıran bilimsel bir temel vardır.
2. Ayrıca her sapma, bireyler ve sosyal organizasyonlar açısından aynı derecede önemli değildir. Çünkü sapma, çok kültürlü, çoğulcu ve çatışma dolu bir toplumda gündelik hayatın kaçınılmaz bir niteliğidir.
3. Sistemli sosyal sapma genellikle bireylerin bir kimliği kabul edişinin ürünüdür ve bu bireylerin hayatlarının temelleri sosyal olarak kurgulanmış bir sapma olgusu merkezindedir.
4. Sosyal kontrol, çok kültürlü, çoğulcu ve çatışma dolu bir toplumda engelleyici olmaktan çok sapmayı yaratıcıdır. Yani sapma, toplumsal değerlerle ve kişisel beklentilerin çatışmasının bir yansıması değildir.
5. Sapmanın etiketlenmesi bağımsız bir fenomendir, etiketlemenin sapma eyleminin detaylarıyla ilişkilendirilmesi gerekli değildir. Bunun yanı sıra etiketleme, politik ve ekonomik çıkarlar doğrultusunda gücü elinde bulunduranların bir ifadesi (anlatımı) olarak görülebilir.

Lemert, bu tartışmaların sapma sosyolojisine ilişkin bir teori oluşturmadığını ancak spesifik olayları analiz etmek için bir yaklaşım sunduğunu belirtir.

Lemert'in etiketleme yaklaşımı bu tartışmalar ışığında değerlendirilebilir. Ona göre, insanlar ve gruplar, etiketler, cezalar, reddedilişler ve dışlamalar aracılığıyla diğerlerinden farklılaştırılabilir. Ceza, reddetme ve dışlama topluluğun

sapmaya karşı gösterdiği toplumsal tepkilerdir. Sapmaya karşı gösterilen bu tepki, farklılaşma sürecini de etkiler. Dolayısıyla sapma, kolektif ve aynı zamanda birey temelli bir yaklaşımdan bakılarak çalışılabilir (Lemert 1951:22).

Anlaşılacağı gibi, Lemert'in yaklaşımının üç önemli vurgusu vardır: 1- Farklılaşma süreci; bu süreç, bireylerin içinde yer aldıkları ya da etkileşimde buldukları nüfusun ortalama karakterinden saptıkları ya da farklılaştıkları bir duruma işaret eder. 2- Toplumsal tepki; sapma karşısında diğerlerinin anlamlı tepkilerini ve sapmanın kontrolüne ilişkin eylemleri gösterir. 3- Bireyleşme (individuation); görünürdeki sapma nedenlerine karşılık gelir (Stebbins 1996:29).

Bu noktalar arasında en önemlisi olan bireyleşme (individuation) süreci, modern etiketleme teorisinin özünü oluşturmaktadır. Bu süreç en iyi şekilde, birincil ve ikincil sapma ile ilişkili süreçlere ve olaylara bakılarak anlaşılabilir. Birincil ve ikincil sapma Lemert'in etiketleme yaklaşımının temelidir. Sapma, rasyonelleştirildiği ya da sosyal olarak kabul edilebilir bir rolün parçası gibi değerlendirildiği sürece, yalnızca *o duruma özgü* olarak kalır. Lemert, bu durumu birincil sapma olarak nitelendirir. Sapmış bireyler tarafından normalleştirilen bu durumun aktör üzerindeki etkisi çok azdır ve çabuk unutulur.

Yaklaşımın en önemli kavramı olan ikincil sapma ise, sapmaya karşı bir toplumsal tepkinin oluşması sonucunda ortaya çıkar. Toplumsal tepkiyle karşılanan eylemler, sosyal kontrol mekanizmaları, cezalandırma, damgalama, dışlama ve benzer süreçler tarafından yeniden üretilir.

Bu sürecin en önemli parçası ise, damgalama/etiketlemedir. İkincil sapmada, bir norm ya da kural ihlalinde bulunan bireyler, sosyal kontrol mekanizmalarının işlemeye başlamasıyla bir etiketlemeye maruz kalırlar. Bu etiket ve ilk sapma sonucunda ortaya çıkan sonuçlar çerçevesinde, toplumun genelinden izole edilmiş ve kendini sapmış rolüne sıkıca kilitlenmiş hisseden, bu doğrultuda kişiliğini yeniden organize eden birey, sapmış alt kültürler veya gruplar oluşturabilmek için kendisi

gibi etiketlenmiş başkalarını arar. Kişiliğini ve yaşamını yeniden organize eden bireyler yeni bir sapma davranışı sergilemeye eğilimlidir (Goode 1994:98; İçli 1994:113). Lemert, bu doğrultuda kişiliklerini ve yaşam tarzlarını yeniden düzenlemiş kişileri, “ikincil sapmış” (secondary deviant) olarak adlandırmaktadır (Stebbins 1996:29).

3.1.3. Etiketleme Teorisi'nin Ele Aldığı Temel Kavram ve Süreçler

Tannenbaum ve Lemert'in yaklaşımları temelinde gelişen Etiketleme Teorisi, sembolik etkileşimciliğin temel varsayımlarından hareketle geliştirilmiştir. Etiketleme teorisini etkileyen bu varsayımlar şunlardır (Blumer 1969:2):

1. İnsanlar, nesnelere kendilerine ifade ettiği anlamlar temelinde eylemde bulunurlar.
2. Bu anlamlar diğerleriyle etkileşimden doğar.
3. Anlamlar yorumlama süreciyle yeniden biçimlendirilir.

Bu kabullerden hareket eden etiketleme teorisi, açıklamalarını bazı özel kavramlar üzerine temellendirmektedir (Goode 1994:100-106):

1- Görecilik (relativity): Bireylerin nesnelere ve davranışlara atfettiği anlamlar kültürden kültüre, toplumdan topluma farklılık göstermektedir. Bu nedenle bir toplumda sapma olarak nitelenebilen bir davranış, bir diğer toplum için normal olarak kabul edilebilir. Örneğin, bir toplumda zina normal bir davranış olarak kabul edilirken, aynı davranış başka bir toplumda önemli bir sapma olarak nitelendirilir. Etiketleme teorisyenleri farklı toplumların yanı sıra, aynı toplum içerisindeki gruplar, altkültürler ve bireyler arasında da böyle bir göreciliğin söz konusu olduğunu vurgularlar.

2- İzleyiciler (audiences): Etiketleme süreci izleyenler bulunduğu sürece anlamlıdır. İzleyici tek bir birey olabileceği gibi, bir grup da olabilir. Bir arkadaş, komşu, iş arkadaşı, polis, öğretmen vb. bir kişiyi ya da bir olayı sapmış olarak tanımlayan kişilerdir. Bu anlayışa göre, seyirci yoksa etiketleme söz konusu olamaz, dolayısıyla sapma da ortaya çıkmaz. Öte yandan, izleyicilerin bir olayı ya da bir kişiyi etiketlemeleri için yaşananları bizzat görmeleri gerekmebilir. Kulaktan dolma aktarımlar ve söylentiler de, bir kişinin ya da davranışın etiketlenmesi sürecini başlatabilir. Bunun anlamı izleyicilerin gerçek ya da potansiyel tepkilerinden bağımsız bir sapma eyleminin olamayacağıdır. Davranış, belirli bir “izleyici grubu” için sapmadır. Sapma, belirli bir eylemin niteliği olmaktan çok ilişkisel ve tepki gerektiren bir içerik taşır. Sapmanın tanımlanmasında önemli rol oynayan bu izleyiciler; a) bir bütün olarak toplum, b) önemsenen diğerleri (significant others) ile c) resmi ve kurumsal sosyal kontrol mekanizmalarıdır.

3- Ahlaksal anlamların ve tanımların oluşturulması (the construction of moral meanings and definitions): Bir toplumun doğru ve yanlışları, belirli bir zamanda o toplumda varolan sosyal ve kültürel içerikleri temelinde tanımlanır. Bu anlam ve tanımlamaların oluşmasında en önemli rol, *ahlak girişimcileri* (moral entrepreneurs) ile eylem içerisinde yer alan bireylerin sosyal statü ve güçleridir. Ahlak girişimcilerinin en iyi tanımlandığı eser, etiketleme teorisine adını veren ve teorisinin en önemli ismi olan Howard Becker (1963)'in “Outsiders” başlıklı çalışmasıdır. Becker, ahlak girişimcilerini kural koyucular ve uygulayıcılar olarak ikiye ayırarak inceler. Bireylerin toplum içindeki statüleri ve sahip oldukları güçler de etiketlenip etiketlenmeyeceğinin belirlenmesinde önemli rol oynar.

4- Sapmış olanın iç dünyası (the inner world of deviant): Etiketleme teorisyenlerinin temel çabalarından biri de sapmış bireylerin iç dünyalarını anlamaya çalışmaktır. Onlar bu dünyayı etnografik, antropolojik metotlarla olduğu kadar katılımlı gözlem yoluyla da anlamaya çalışırlar. Bu amaçla, sembolik etkileşimciliğin hem isim babası hem de önemli bir temsilcisi olan Herbert Blumer (1969:85)'in önerdiği sempatik içebakış (sympathetic introspection) ve katılımlı gözlem

tekniklerini de kullanmışlardır. Bu tekniklerin temel amacı, sapmış bireylerin dünyasını onların gözüyle görmeyi denemektir.

5- Etiketleme ve damga (labeling and stigma): Sapma sürecindeki anahtar süreç etiketleme / damgalamadır. Bu süreç iki adımı gerektirir. Öncelikle, bir *eylem* sonra da *belirli bir birey* sapmış olarak etiketlenir. Bu iki aşamada, bir birey ya da bir eylem herhangi bir şekilde etiketlenmediyse sapmanın olmadığı söylenir. Bir eylem – ya da kişi- bir grup ya da toplumun üyeleri tarafından sapmış olarak tanımlanırsa bu eylem sapmış bir eylemdir. Etiketleme aynı zamanda bir damgalamayı da içerir. Damga bir lekedir. Bu leke, nesiller boyunca taşınabilir. Damgalanmış birey yağmalanmış bir kişiliğe sahip olur. Kendi öz benliği ve toplumsal benliği arasında bir boşluk meydana gelir. Bunun sonucunda bireyler zamanla kişiliklerini yeniden bu damgalama çerçevesinde inşa ederler (Goode 1994:104).

6- Olasılıklar (contingencies): Sapmış davranışta bulunmuş olmasına rağmen, bulunduğu toplumsal çevrede yaşamını sürdürmesine izin verilen bireyler, kurumlar içerisine dahil edilmezler ve çevreleri tarafından tolere edilirler. Toplumsal çevrelerinden kopartılarak bir kurum içerisine yerleştirilen damgalanmış bireyler ise, zamanla bu kurum içerisinde ya sisteme karışıp kaybolurlar ya da kurum tarafından damgalanmanın ve dışlanmanın sürdürülmesiyle sapmış kimliklerini pekiştirirler. Güç ve statü gibi ikincil nitelikler de olasılıkların belirlenmesinde etkilidir. Genel bir kural olarak, sapma eylemini gerçekleştiren bireyin toplum içerisinde sahip olduğu statü ve güç ne kadar büyükse, bu kişinin sapmış olarak etiketlenmesine karşı direniş de o denli güçlüdür. Sapma eylemini gerçekleştiren birey ne kadar düşük bir statü ve güce sahip ise damgalanması ve etiketlenmesi ihtimali de o kadar yüksektir. Anlaşılacağı üzere, “sapmış” etiketinin uygulanması sapma eyleminin dışında başka faktörlerden de güçlü bir biçimde etkilenir (Goode 1994:106). Etiketlenmenin bağlı olduğu diğer ikincil nitelikleri yaş, cinsiyet, fiziksel özellikler ve ırk olarak sıralayabiliriz. Bu niteliklerin etkisini vurgulamak için Becker (1963:13)’in vermiş olduğu örneği kullanabiliriz; Amerika’da bir beyazı öldüren zencinin ölüm cezası alma olasılığı, bir zenciyi öldüren beyazdan daha fazladır.

7- Düşünümsellik (reflexivity): Düşünümsellik, kendimize diğerlerinin gözünden bakabilmemizdir. Yani “ayna-benlik” olarak tanımlanan şeyin tam da kendisidir.¹ Etiketleme teorisi görünüşte basit ancak çok temel bir gözleme dayanmaktadır. “Biz kendimizi diğerlerinin gözünden görürüz ve diğerleri de bizi aynı şekilde görür. İşte o zaman bakış açılarımızın karşılıklı olarak üzerimizde etkili olduğunu anlarız”.

8- Etiketlin yapışkanlığı ve kendini gerçekleştirme kehaneti (the “stickness” of labels and the self-fulfilling prophecy): Etiketleme teorisyenleri, sosyal ve etik olarak istenmeyen bir kişiliğe sahip olmakla, etiketlenmiş olmanın bireylerin daha fazla kural ihlalinde bulunmasında etkili olduğunu belirtirler. Bu durumlarda etiketlenmiş olmak, sapmış kimliği kuvvetlendirebilir ve daha çok sapmış davranışın meydana gelmesine yol açabilir. Etiketlenmiş bireyler genellikle kararlı bir biçimde sapma sürecine dahil edilirler. Sapmış olarak etiketlenmek, toplum içerisinde normal bir hayata başlamada kötü bir ehliyettir. Bu nedenle sapmış etiketleri “yapışkan” olma eğilimindedir. Bir kişi sapmış olarak etiketlendikten sonra bu kişinin davranışlarına benzer davranışlar sergileyenler de aynı şekilde etiketlenirler. Bir birey sapmış olarak etiketlendiğinde, topluluk üyeleri genellikle “*ne tür birinin toplum için önemli olan bir kuralı çiğnediğini*” sorarlar. Bunun yanıtı hazırdır; “toplumun geri kalan üyelerinden farklı, ahlaklı davranmayan ve davranamayacak olan ve diğer önemli kuralları da çiğneyebilecek biri” (Becker 1963:34). Bu tür bir damgalama, sapmış bireylerin gündelik hayatın rutinlerini sürdürmek için gereken *anlamlara* sahip olmadıkları yönünde bir düşünce içerir. Bunun nedeni “sapmışlığın” yasalara aykırı rutinler ortaya çıkarmasıdır (Becker 1963:35). Sonuçta, etiketleme süreci, sapmış olanın daha çok sapmış davranışta bulunmasına neden olur. Bu süreç sapmış kimliği güçlendirir ve bu etiketi taşıyan bireyin sapmış bir gruba katılım olasılığını artırır. Böylece “kendini gerçekleştirme kehaneti” gerçekleşmiş olur (Becker 1963:34).

¹ Cooley, bir kimsenin “ben”inin başkalarıyla alışverişten doğduğunu göstermiştir. Ona göre, “ben”, önce bireysel, sonra toplumsal olan bir şey değildir; önceki bireylerle iletişim yoluyla diyalektik olarak doğmaktadır. Karşısında duran bir “sen” düşüncesi olmaksızın “ben” duygusu olamayacağını belirten Cooley, “ben”i bir “ben”in ayna görüntüsü olarak tanımlamıştır (Coser 1997:315).

3.1.4. Etiketleme Teorisinin Klasik Sosyolojideki Yeri

Etiketleme teorisinin sosyolojinin önemli yaklaşımlarından olan sembolik etkileşimci geleneğin temel varsayımlarından hareketle geliştirildiğine daha önce de değinmiştik. Bilindiği gibi, bu gelenek yapıya önem veren ve pozitivistik bir yaklaşımla ele alınan toplum anlayışından oldukça farklı bir noktada durmaktadır.

Amerika'daki sosyoloji çalışmalarında, oldukça geniş bir içeriğe sahip olan ve Chicago Ekolünün bir ürünü olarak görülen, sosyal olanı, birey temelinde açıklamaya çalışan sembolik etkileşimcilik, George Herbert Mead'in çalışmalarıyla başlatılır. Özelde Mead'in yaklaşımının, genelde sembolik etkileşimciliğin temelinde iki entelektüel gelenek yer almaktadır: Pragmatizm ve Davranışçılık.

Bir Kuzey Amerika felsefesi olan pragmatizm, somut deneyimler ve dil üzerine kurulu değişen hakikatlerin çoğulluğunu ileri sürerken soyut felsefi sistemler ileri sürmekten kaçınır. Pragmatistler için, gerçek dünyanın dışında bir doğru ya da gerçeklik yoktur. Gerçeklik bireylerin eylemleri ile aktif olarak yaratılmaktadır. Pragmatist felsefenin sembolik etkileşimcilik için önemli olan noktaları; aktör ve dünya arasındaki ilişkiye odaklanmış olması, aktöre ve dünyaya durağan yapılar olarak değil dinamik süreçler olarak bakması ve sosyal dünyanın yorumlanmasını aktörün yeteneği ile ilişkilendirmiş olmasıdır (Ritzer 1988:291).

Ritzer (1988:292), zihinsel düşünce ve mantıksal yöntemi birleştirmeye çalışan pragmatist felsefenin en önemli ismi olan John Dewey'in, insan zihnini bir yapı değil aşamalı bir düşünme süreci olarak gördüğünü belirtir. Bu süreç; sosyal dünyadaki nesnelere tanımlama, olası davranış biçimlerini belirleme, alternatif eylem tarzlarının sonuçlarını tahmin etme, ihtimal dışı olasılıkları ortadan kaldırma ve en uygun eylem tarzını seçme aşamalarından oluşmaktadır. Bu tanımlamalar Mead'i etkilemiş ve sembolik etkileşimcilikte önemli bir yer edinmiştir.

Pragmatist felsefenin bu görüşlerinden etkilenen Mead, davranışçılığın en önemli ismi olan ve radikal davranışçı olarak tanımlanan John Watson'dan da etkilenmiştir. Ancak Mead kendini radikal davranışçılıktan ayırmak için bir sosyal davranışçı olduğunu vurgulamıştır. Ona göre, Watson, bireylerin sadece gözlenebilir davranışlarıyla ilgilenmiş ve bu ilginin odağına da davranışa ve tepkiye neden olan uyarıcıları koymuştur. Bu nedenle de davranışta etkili olan gizli zihinsel süreçlerin önemini inkar etmiştir. Oysa Mead'e göre, gözlenebilir davranış kadar uyarıcı ve tepki arasında geçen sürede meydana gelen zihinsel süreçlerde önemlidir. Mead'in çalışma birimi, insan eyleminin açık ve kapalı yönlerinin her ikisini de kapsayan "eylem"dir. Dikkat, algı, hayal gücü, muhakeme, duygu gibi unsurlar eylemin parçalarıdır ve eylem bunlardan bağımsız düşünülemez (Ritzer 1988:292).

İnsan aklını sosyal bir süreç olarak gören Mead'e göre, bilinç bir kişi ile onun anlamlı ve önemli çevresi arasındaki dinamik ilişkiden doğan bir düşünce akışıdır. Kişiler, sürekli olarak, öteki kişilerle ortak girişimler zincirine katılmış durumdadırlar. Kişilerin zihinlerini ve benliklerini biçimlendiren de budur. Toplumun nesnel gerçekliğinin öznel bir yorumunu temsil eden benlik, toplumun alışkanlıklarının içselleştirilmesidir. Ona göre, her kişinin benliği psikolojik ve biyolojik bir "ben"(I) ile sosyolojik bir "bana" (me)nün bileşimidir. Hem ben (I) hem "bana" (me) toplumsal deneyimle ilişkilidir (Cosser 1997:317). "Ben" (I) kişinin başkalarına karşı tepkisi iken, "bana" (me) kişinin iletişimsel alışveriş yoluyla benimsediği, başkalarının kendisi hakkındaki tutumlarının biraraya getirilip bir bütün oluşturulmasıyla ortaya çıkan bir kavramdır. "Bana" (me) olarak kişi bir nesne olarak kendisinden haberdardır ve kendisini öteki kişilerin tutumlarına göre etkiler ya da kendisine öteki kişilerin tutumlarına uygun tepki gösterir (Ritzer 1988: 299).

Benliği başkalarının tutumlarına göre biçimlendirme yeteneği, bu tutumları öteki insanların rolünü üstlenme yoluyla kavrama yeteneğini de beraberinde getirir. Bu durum, bireylerin diğer bireylerin tutumlarını semboller aracılığıyla kavrama yeteneğine sahip olduğunu gösterir. Ancak bireyler sadece diğerleriyle değil,

kendileriyle de sembolik etkileşime girerler. Bu etkileşim jestler ve dilin kullanımıyla gerçekleşir.

Sembolik etkileşimci geleneğin gelişmiş olduğu dönemde sosyolojide hakim olan anlayışa baktığımızda ise, karşımıza tamamen farklı bir tablo çıkmaktadır. Pozitivistik olarak değerlendiren bu sosyolojinin inceleme birimi birey değil toplumdur ve toplumsal yapının birey karşısında üstünlüğü vardır. Etiketleme teorisinin klasik sosyolojideki yerini anlamak açısından pozitivistik sosyolojinin kısaca tanımlanması önemlidir.

Bir bilim felsefesi olan ve doğrudan ampirist gelenek içerisinde yer alan pozitivism, metafizik spekülasyonları reddederek yerine, sistematik gözleme ve deneye dayanan “pozitif bilgi” anlayışını koymuştur (Marshall 1999:598).

Bir olayın açıklanmasının onun bir düzenliliği içerdiğini göstermekten ibaret olduğu anlayışından hareket eden pozitivist bilim felsefesi, bilimsel teorilerin doğruluk ve yanlışlıkları sistematik gözlem ve deney yoluyla değerlendirilebilen, oldukça genel, evrensel ifadeler dizisinden oluştuğunu kabul etmektedir. İster doğrulanmış ister yanlışlanmış olsun, doğadaki düzenli, belirli ilişkiler hakkındaki evrensel önermeler olan teorilerin değerlendirilmesinde kullanılan gözlemlerin bilim için objektif kaynaklar sağladığı inancındadır (Keat ve Urry 1994:20-24).

18. ve 19. yüzyıl bilim anlayışına hakim olan bu felsefe sosyolojide de oldukça etkili olmuştur. Pozitivistik anlayışta sosyoloji, doğa bilimlerinde elde edilenlerle doğrudan biçimsel bir benzerlik gösteren bir yasalar sistemini yeniden üretme umudunda olan bir “toplumsal doğa bilimi” olarak anlaşılmaktadır (Giddens 1997:244).

Pozitivistik sosyoloji, toplumsal fenomenlerin tıpkı doğa bilimlerinde olduğu gibi düzenlilik ve nedensellik ilişkileri içerisinde anlaşılabilceği inancındadır. Dolayısıyla sosyolojik teori, “empirik olarak test edilebilir, bir takım kanun benzeri

genellemeleri içeren sistemli ifadeler bütünü” olarak anlaşılır (Poloma 1993:15). Bu sosyolojik perspektif, toplumsal olgular arasındaki ilişkinin bir neden-sonuç ilişkisine dayalı olduğunu kabul etmektedir.

Bilimsel faaliyetini, doğada deneysel yolla elde edilmiş verileri, bulguları, bir matematik dili içerisinde yasalar halinde ifade etmek olarak tanımlayan pozitivist anlayış sosyolojinin kullandığı yöntemlerde de kendini göstermektedir (Özlem 1998:15).

Pozitivistik sosyolojide insanlar, kendi dünyalarını düzenleme ve planlama kapasitesine sahip olmaktan çok toplumsal düzen tarafından yaratılmış ürünler olarak değerlendirilirler. Birey, rasyonel ancak toplum tarafından oluşturulmuş kanunlara itaat eden ve hür iradeye sahip olmayan olarak tanımlanır. Bireyin üstünde, genel işleyiş yasalarına sahip, objektif bir toplum anlayışı vardır. Toplumun belirleyiciliği ön plandadır (Poloma 1993:19).

Pozitivistik sosyolojide bilgi edinmenin amacı, toplumsal yaşamı ve yapıyı kontrol etmektir. Pozitivizmin ilerleme ve düzen anlayışı sosyolojide de hakim görüştür (Giddens 1997:244).

Bu anlayışın hakim olduğu bir süreçte gelişmeye başlayan Etiketleme Teorisi sosyoloji için tamamen yeni bir anlayışı benimsemektedir. Bu anlayışa göre, dil ve benlik gibi kavramlar sosyolojinin özünü oluşturmaktadır. Sosyolojik teori oluşturma süreci de gündelik olana yönelmeyle başlar. Fenomenolojik sosyoloji olarak adlandırılan bu anlayış, toplumsal dünyanın ancak aktif insan doğasına özgü yetkin bir beceri ile kavranabileceğini ve bu anlamlı ve anlaşılabilir dünyanın yapısının salt semboller ve işaretlerin bir sistemi olarak kabul edilen dile değil pratik eylemin bir aracı olarak kabul edilen dile dayandığını vurgulamaktadır. Daha yaratıcı ve özgür insan anlayışına vurgu yapan fenomenolojik sosyoloji, toplumsal kurumların potansiyel baskısını kabul etmekle beraber insanların bu kurumları biçimlendirmedeki rolü üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu yaklaşıma göre, kurumlar ve

toplumsal yapılar bitmiş bir süreç olarak değil, oluşum süreci halindeki yapılar olarak değerlendirilmelidir. Önemli olan toplumsal yapıların doğasını anlamak ve yorumlamaktır, bu da etkileşim süreçlerine bakarak anlaşılabilir (Poloma 1993:20-21).

Etiketleme yaklaşımı ve teorisi, ahlaki kuralların gündelik hayat üzerindeki etkisine ve temel güç yapılarının gündelik hayatta nasıl yeniden üretildiğine işaret ederken pozitivistik sosyolojiden farklılaşmaktadır. Etiketlenmiş olmanın gündelik etkilerine yönelmiş olan yaklaşım, etiketlenmenin benlik üzerindeki etkilerini ön plana çıkartmış ve fenomenolojik sosyolojinin benlik anlayışını temel almıştır.

3.2. Modernite, Sosyal Kontrol ve Etiketleme

3.2.1. Modernist Dönemde Suç Teorileri Çerçevesinde Etiketleme Teorisi

Ahlaki kuralların gündelik hayat üzerindeki etkisine dikkat çeken Etiketleme Teorisi, modernist suç teorilerinin suçun ve sapmanın nedenlerine ilişkin olarak yapmış olduğu açıklamalardan farklı bir noktada yer almaktadır. Sapmayı daha çok bir süreç olarak değerlendiren teori, sapmanın nedenlerini bireyde değil, bireysel ilişkilerden hareketle toplumda arar. Teoriye göre, sapma ve suç, uyulması gereken kuralları yaratan toplumun ürünüdür. Etiketleme teorisi, sistemdeki mevcut gruplar tarafından işletilen politik ideolojilerin ve süreçlerin sapmanın ortaya çıkmasında etkili olduğunu vurgulayan ilk teorilerden birisi olması bakımından da diğer modernist teorilerden ayrılmaktadır.

Bu noktalardan hareketle, Etiketleme teorisinin geliştiği dönemde kriminoloji içerisinde hakim olan teorilerden ve klasik teorilerden farklı hareket noktalarına

sahip olduğunu görmekteyiz. Bu noktaları daha net görebilmek için klasik ve modernist teorilerin genel bir değerlendirmesini yapmak faydalı olacaktır.

Kökleri aydınlanma felsefesine dayanan klasik suç ve ceza teorileri 18. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa'da ortaya çıkmış ve mevcut iktidarların yasal sistemlerini ve ceza sistemlerini yeniden biçimlendirmiştir. Tarıma dayalı kapitalizminin başlaması, serbest piyasa ekonomisinin ortaya çıkışı ve bu düzen içerisinde yükselen burjuva sınıfı Klasisizmin temellerini oluşturmuş ve yükselişinde önemli rol oynamıştır. Tarıma dayalı kapitalizmin ortaya çıktığı dönemin getirisi olan burjuva sınıfı bir yandan sahip oldukları ayrıcalıkları korumak bir yandan da politik alanlarda söz sahibi olmak istemektedir. Çıkarlarını savunmak ve keyfi güç uygulamaları karşısında hak ve özgürlüklerini korumak için yeni bir yasal sistemin kurulmasını isteyen burjuva sınıfı, “özgür” ve “yasal” kavramları temel alınarak oluşturulacak bu sistemin, özgür ve eşit bireyler arasında imzalanacak bir sözleşme olması gerektiğini belirtmişlerdir. Onlara göre, bu “sözleşme” pratik bir gerekliliktir. Anlaşılacağı gibi Klasisizmin sosyal düzen anlayışı bu “Sosyal Sözleşmeye” dayanmaktadır. Bireyler karşılıklı olarak anlaşarak bu sözleşmeyi kabul ederler ve bağımsız bir devlet ve güç oluştururlar. Ancak, oluşturulan devletin yetkileri yalnızca bireylerin hak ve özgürlüklerini korumak için vardır. Dolayısıyla devletin güç kullanımı, adaleti uygulayarak ve uygulanmasını kolaylaştırarak vatandaşlarının isteklerine yanıt verdiği sürece haklı görülmektedir (Young 1990:256-258).

“Bağımsız birey” anlayışına dayanan Aydınlanma felsefesinden hareketle, bireyleri özgür ve rasyonel eyleyenler (agents) olarak tanımlayan klasik düşünürler bu düşüncelerini “bireysel hak ve özgürlükler” kavramı temelinde vurgulamışlardır. Onlara göre, doğuştan özgür iradeye sahip olan tüm bireyler eşittir.

Klasik düşünürler, tüm insanlara eşit şekilde uygulanacak evrensel bir adalet sistemi isterken aynı zamanda bu sistemin rasyonel bir sistem olması gerektiğini de vurgulamışlardır.

Klasik teorilerde suç, “sosyal sözleşmeye” saldırı olarak tanımlanır. Bu tanımlama, devlete karşı yapılan bir saldırıyı değil, devlet otoritesini bir sözleşmeyle kabul etmiş bir toplumun üyelerinin kişisel güvenliğine ve mülkiyetine bir saldırıyı içermektedir. Klasik suç teorilerine göre, bir eylemin suç olarak kabul edilmesi için bu eylemin yasalar tarafından suç olarak tanımlanmış olması gerekmektedir. Yasal tanımlama klasik teorilerin en önemli noktasıdır. Suçlu eylemin kendisine odaklanmış klasik teorilere göre, “sosyal sözleşme” ışığında kanunlar tarafından “yasal” olarak tanımlanmamış her eylem aynı şiddet ve tarafsızlıkla cezalandırılmalıdır (Young 1990:259). Ancak bu cezalar, bireylere işledikleri suçtan elde ettikleri hazdan daha büyük bir acı verecek biçimde olmalıdır. Suçlu davranışı kontrol eden ve adaleti sağlayan en iyi yöntemin “caydırma” olduğu düşünülmektedir (Vito ve Holmes 1994:73).

Tüm bu kabuller ışığında gelişen klasik kriminoloji teorilerinin en önemli isimleri Cesare Beccaria ve Jeremy Bentham’dır. Teorisyenlerin her ikisi de bireylerin istediklerini elde etmede yasal ya da yasal olmayan yolları seçmede özgür olduklarını belirtir. Onlara göre, bireyleri suç işlemekten alıkoyacak şey cezadır (Siegel 1989:86).

Kısaca ifade edecek olursak, klasik kriminoloji anlayışında gerek suçluluk gerekse suç adaletinin sağlanması akılçılık, tercih yapma, sorumluluk ve cezanın caydırıcı gücü ilkeleri çerçevesinde biçimlenmektedir. İnsanlar sahip oldukları bazı temel değerler doğrultusunda seçim yapan varlıklardır. Dolayısıyla, yapacakları her davranışın sonuçlarının ne olacağı hakkında değerlendirme yapma yetisine sahiptirler. Bu nedenle suç işlemek ya da işlememek onların sorumluluğundadır. Toplumun huzurunun ve mutluluğunun sağlanması için suçun önlenmesi gerektiği anlayışından hareketle klasik kriminoloji düşünürleri, cezanın caydırıcılığını vurgulamışlardır. Cezalar, suç işlemekten alınan hazdan daha fazla acı verecek şekilde düzenlenmelidir.

Klasik dönemden sonra 19. yüzyılda Darwinizm'in etkisiyle ortaya çıkan Pozitivizm'in genel kabullerinin suç teorilerindeki anlayışları da etkilediği görülmektedir.

Pozitivizm, insan davranışının bilimsel yasalarla açıklanabileceğini göstermeyi amaçlamış, Klasisizmin rasyonalite, eşitlik ve özgür irade gibi kavramlarıyla mücadeleye girişmiştir. Genel niteliği, bilimsel metot birliğine yapmış olduğu vurgudan kaynaklanır. Yani, insan davranışları da doğa bilimlerinin metotları kullanılarak açıklanabilir ve genel yasalar olarak sunulabilir.

Pozitivizmde klasisizmin özgür iradesinin determinizm altında kaybolduğu, eşitliğin doğal farklılıklar iddiaları altında yok sayıldığı ve yaratılmış insan yasalarının keşfedilen bilimsel yasalar haline dönüştüğü görülmektedir. Pozitivistlere göre, bütün bireysel davranışlar belirlenmiş durumların ürünüdür. İnsanlar, toplumun değerleri içerisinde az ya da çok sosyalleşerek varlıklarını sürdürürler. Bireylerin içinde sosyalleştikleri bu değerler, toplumun düzenli devamlılığı için gereklidir. Sosyal düzeni sağlayan toplumdaki mevcut değerler ve normlardır.

Pozitivist suç teorileri de bu kabullerden hareketle, biyolojik, fizyolojik, psikolojik ve sosyal etkilerin hepsinin suçlunun yaratılmasına katkıda bulunduğunu kabul ederler. Onlara göre, suç sosyal düzeni sağlayan değer ve normlar temelinde sosyalleşen bireylerin sosyalizasyon sürecinde yaşadıkları olumsuzlukların bir ürünüdür. Bu durum şu nedenlerden kaynaklanabilir: a) bireyin sosyalleşmesine engel olan genetik ve fizyolojik koşullar, b) sosyalleşme tekniklerini kullanmada etkisiz olan bir aile alt yapısı, c) uyumlu ve istikrarlı uzlaşma değerlerinden yoksun bir sosyal ortam (Young 1990:268-270).

Pozitivistlere göre, suçun nedenleri geçmişte yaşanan eksik deneyimlere dayanmaktadır; suç bunların bir yansımasıdır. Sağlıksız sosyalleşmenin bir ürünü olarak suç, anlamı olmayan bir faaliyet ve sosyallik öncesi (presocial) dürtülerin rasyonel olmayan bir çıkışıdır (Young 1990:269).

Klasik okul insanları adalet konusunda çalışmaya, pozitivist okul adaleti insanlar hakkında çalışmaya yönelmiştir. Yalnızca Roma hukuku ya da medeni yasa hakkında değil aynı zamanda psikoloji, antropoloji ve psikiyatri konularında da yeterli bilgiye sahip yargıçlar tarafından idare edilecek geleceğin suç adaletinin temel görevi, sanığın kurulmuş suçun gerçek öznesi olup olmadığını belirlemektir. Suçlunun eylemi sabit görüldüğünde başvurulacak yöntem onu cezalandırmak değil, tedaviye tabi tutmaktır (Young 1990:271).

Etiketleme kavramının ortaya atıldığı dönemlerde hakim olan pozitivist suç anlayışına değinmek, beraberinde 19. yüzyıl ortaların da gelişmeye başlayan sosyolojik suç teorilerine de değinmeyi gerektirmektedir. Suç olgusuna sosyolojik açıdan yaklaşan teoriler, sosyal yapı, değerler, normlar ve kurumlara odaklanmıştır. Bu teorilerin bakış açısına göre, suçlu davranış sosyal ortamın ürünüdür (İçli 1994:66). Suç konusunu ele alan sosyoloji teorileri, sosyal yapı teorileri, çatışma teorileri ve sosyal süreç teorileri olarak sınıflandırılabilir (Siegel 1989).

Sosyal yapı teorileri genel olarak, suçu bireylerin değil toplumun yarattığını vurgularlar. Problemlerin kaynağı sosyal yapıdır. Bireyler sosyal yapı örüntülerine uygun davranmadığında suç ortaya çıkmaktadır. Bunun temel nedeni de organizasyonsuzluktur yani, sosyal sistemin uygun bir biçimde yapılandırılmamış olmasıdır (Joseph ve Gallagher 1988:19). Sosyal yapı teorileri de kendi içinde fonksiyonalist teoriler, gerilim teorileri ve ekoloji teorileri olarak sınıflandırılmaktadır (İçli 1994:67).

Fonksiyonalist teorinin en önemli ismi Emile Durkheim'dır. Suçun nasıl ortaya çıktığını ve suçun toplumun fonksiyon görmesiyle nasıl ilişkili olduğunu sorgulamıştır. Ona göre, her türlü (iyi ya da kötü) insan davranışının açıklanmasının temelinde grup ve organizasyon yatmaktadır (Adler ve diğerleri 1991:110). Grup ve organizasyonlar içerisinde yer alan birbirlerinden farklı bireyler, istek ve ihtiyaçlarını karşılamak için farklı metodlar ve davranış biçimleri kullanacaklardır. Dolayısıyla bunların bazılarının suça yol açması doğaldır (Siegel 1989:159).

Ona göre suç, mevcut normların bir ürünüdür, aynı zamanda fonksiyonel olduğu kadar sosyal değişme için de gereklidir. Bir toplumdaki suç oranlarının yükselmesi sosyal değişme ihtiyacının bir göstergesidir. Suçun fonksiyonelliği yanında disfonksiyonel olma özelliği de vardır. Sosyal kopmalar, maddi zararlar, mülke verilen zararlar suçun disfonksiyonel olduğu durumların kanıtıdır (Vito ve Holmes 1994:161).

Sosyal yapı teorileri içerisinde değerlendirilen gerilim teorilerinin en önemli ismi Robert Merton'dır. Ona göre suç, kültürel amaçlar ve bu amaçlara ulaşmada kullanılacak kurumsal araçlar arasındaki kopukluğun sonucudur. Toplum kültürel hedeflere ulaşılması için kurumlaşmış araçları sağladığında anomi ortaya çıkmaz ve arzulanan hedeflere ulaşmak için yasal araçlar mevcut ise toplumda uyum sağlanır. Bu uyum olmadığı durumlarda verilen yanıt gayri meşru bir seçimdir.

Gerilim teorileri genel olarak, belli değerler etrafında toplumun homojenliğini kabul eder ve nüfusun büyük çoğunluğunun, kitle iletişim araçları, aileler ve okul aracılığıyla da sosyalleştigiğine inanır ve bazı insanların kurallardan sapmayı seçme nedenini açıklamaya çalışır. Bu soruların yanıtını ise şu şekilde verirler; kuralları ya da yasaları çiğneyen kişilerin bunu yapma nedeni, içinde buldukları anormal ya da patolojik toplumsal koşullara normal bir tepki vermelerinden kaynaklanmaktadır. Bu kişiler toplumun koşullara uyum sağlayamamışlardır. Yani, suçun nedeni toplumun sosyal organizasyonudur (Henry ve Milovanovic 1996:139).

Sosyal yapı teorilerinin bir başka kolu olan ekoloji teorileri suçu, çevrenin değişimiyle birlikte ortaya çıkan sosyal değişimin bir fonksiyonu olarak açıklamaya çalışır. Ekoloji-suç ilişkisini inceleyen çalışmalara örnek olarak 1920'lerde ve 1930'larda Chicago Okulu teorisyenlerinin çalışmaları gösterilebilir. Şehir problemlerine çözüm getirme amacı taşıyan Chicago Okulu üyeleri suçu, şehrin doğal yapısının bir özelliği olarak ele almışlardır.

Sosyolojik suç teorilerinin bir diğ er grubu çatış ma teorileridir. Ç atış ma teorileri tek baş lık altında toplansa da, çatış macılar arasında farklılık olmadığını söylemek yanlış olur. Bu farklılıklar çatış manın kaynağ ının ne olduğ una ilişkin yanıtlarda kendini göstermektedir. Ancak çatış ma teorisyenleri, eş it olmayan sınıflar arası güç dağılımının çatış mayı yarattığı ve suçu teş vik eden temel itici gücün yapısal çatış ma olduğ u konusunda fikir birliğ indenirler. Ç atış ma teorisyenlerine göre, sınıflar arasında meydana gelen rekabet ve çatış ma, suça yol aç an koş ulları ve ilişkileri yaratmaktadır. Mevcut sosyal yapı da suçu teş vik etmektedir. (Henry ve Milovanovic 1996:141).

Suç konusunda çalış an bir diğ er teori grubu, sosyal süreç teorileri olarak sınıflandırılan teorilerdir. Bu teori grubu içerisinde değ erlendirilen sosyal öğrenme ve davranış teorisi, suçu 'suçlu faaliyetle ilgili normların, değ erlerin ve davranış ların öğrenilmesi ile ilişkili olarak incelemektedir. Sosyal öğrenme teorileri, psikolojik ve biyolojik faktörlerin kişiyi ş iddet iç eren faaliyete eğ ilimli yapabileceğini ancak çevrenin rolünün bireylerin davranış larının biçimlenmesinde daha etkili olduğ unu vurgulamıştır (İç li 1994:99).

Kontrol teorisi de aynı teori grubu içerisinde değ erlendirilmektedir. Kontrol teorisinin farklı bakış aç ısından hareket eden iki önemli ismi ve teorisi vardır. Bunlardan bir tanesi, Travis Hirschi tarafından geliştirilen "sosyal bağ" (social bonding theory) teorisidir. Teori, insanların potansiyel olarak yasaları ihlal etmeye eğ ilimli olduğ u görüş ünden hareketle, suçlu davranış ın nedenlerinden çok, bazı insanların suç iş lemede neden başarısız olduklarını incelemektedir. Teoriye göre, bireylerin yakın çevreleriyle olan bağ ları güçlü ise suçlu davranış ı göze alamazlar. Tersine bu bağ lar zayıf ise suç iş lemede daha özgür davranabilirler (Eitzen 1985:50).

Kontrol teorisi içerisinde ele alınan bir diğ er teori Walter Reckless tarafından geliştirilmiş olan "kontrol etme" (containment theory) teorisidir. Teori, toplumun sürekli olarak bireyleri suça ittiğini savunmaktadır. Suça iten faktörler temelinde de;

fakirlik, işsizlik, eşitsizlik, düşmanlık, asilik, kaygı, huzursuzluk gibi daha “kişisel” faktörler suçu teşvikte etkilidir.

Sosyal süreç teorilerinin bir diğeri, çalışmanın konusunu oluşturan Etiketleme Teorisidir. Bu teorinin kökenlerine bir önceki bölümlerde değinmiştik. Pozitivist kriminolojinin hakimiyetini sürdürdüğü 1930’lu yılların ikinci yarısında ve daha sonraları 1950’li ve 1960’lı yıllarda dikkatleri çeken teori, hakim teorilerden suça ilişkin olarak ortaya koydukları farklı sorular temelinde ayrılır.

Yukarıda genel hatlarıyla değindiğimiz kriminoloji teorileri suç ve suçluluğa ilişkin olarak sordukları sorularla Etiketleme Teorisinden farklılaşır.

<u>Pozitivist Kriminoloji</u>	<u>Etiketleme Teorisi</u>
a) Bireyler neden suç işler?,	a) Niçin bir takım kurallar var ve bu kurallara uymamak niçin sapma olarak nitelendiriliyor?
b) Suç işleyen bireylerin genel özellikleri nelerdir?	b) Kişileri sapmış olarak tanımlayan ve kuralları uygulayan süreçler nelerdir?
c) Suçu engellemenin yolları nelerdir?	c) Bireyi sapmış olarak tanımlamak birey ve toplum için hangi sorunları ortaya çıkarmaktadır?

Etiketleme Teorisi sormuş olduğu sorularla sapma sosyolojisine bir görecelik boyutu getirmiştir.

Daha önceki bölümlerde detaylandırılmış olan teoriye farklı bir bakış açısı kazandıran bir isim de Avusturalya’lı kriminolog John Braithwaite’dir. Braithwaite, geliştirdiği “yeniden bütünleştirmeye yönelik utandırma” (Reintegrative shaming) teorisinde suç kontrolünün temelini utandırmanın kültürel bağlarında yattığını

vurgulamıştır. Ona göre, utandırma iki farklı şekilde ele alınabilir. Bunlardan ilki; topluluk ve suçlu arasındaki etik bağları parçalayan damgalayıcı utandırma, ikincisi de topluluk ve suçlu arasındaki etik bağları güçlendiren yeniden bütünleştirmeye yönelik utandırmadır. Bunlardan ilki –ki bu damgalamadır- suç ihtimalini artırırken, ikincisi suçu azaltıcı bir rol oynar. İkinci tür utandırma, topluluğun hoşnutsuzluğunu ifade eder, ancak topluluk üyeleri aynı zamanda suç işleyen bireyleri yeniden aralarına kabul edeceklerine dair tavır ve davranışları sergilemeyi sürdürürler (Braithwaite 1989:54-68).

Sapma sosyolojisine görecelik boyutu getiren etiketleme teorisi, suça ve suçluya ilişkin olarak sormuş olduğu sorularda daha çok bireyleri suçlu olarak etiketleyen ve bu etiketleri tanımlayan süreçlere odaklanmıştır. Etiketleme sürecinin işletilmesinde ve etiketlemenin uygulanmasında amaç, toplumun geneli tarafından kabul görmeyen davranışları sergileyenleri ve yasaları ihlal edenleri bir şekilde cezalandırarak toplumun huzurunun sağlanmasıdır. Bu anlayış modernitenin sosyal kontrol mekanizmalarının ne şekilde işletildiğiyle birebir örtüşmektedir. Etiketleme, Modernite'nin sosyal kontrol mekanizmalarından biridir.

3.2.2. Modernite'nin Sosyal Kontrol Mekanizması Olarak Etiketleme

Modernite terimi¹ 17. yüzyılda Avrupa'da başlayan ve sonraları bütün dünyayı etkisi altına alan toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimlerine işaret etmektedir (Giddens 1998:11). Bu terim genellikle düşünsel, toplumsal ve politik alanda meydana gelen dönüşümleri açıklamak için kullanılır. Bu bağlamda modernite, bilimsel, siyasal, kültürel, teknik ve endüstriyel alanda gerçekleşen

¹ Modernite kavramının yerine çoğu kez modernizm kavramının kullanıldığı görülmektedir. Ancak kanımızca modernite ve modernizm birbirlerinden farklı anlamlara sahiptir. Modernizm, 19. yüzyılda Batı'da başlayan bir kültürel hareketi açıklamak için kullanılmaktadır. Moderniteyi hem yadsıyan hem de olumlayan bir hareket olarak düşünülen modernizm edebiyat ve sanat alanında fantezinin ve imgelemin ön plana çıkartılmasını içerir. (Daha geniş bilgi için bakınız Kumar 1997:110-119)

devrimlerle açıklanabilir. Bilimsel alanda Tanrı hakimiyetindeki doğa anlayışı yerini kendi kendini düzenleyen bir doğa anlayışına bırakmış ve yapılan çalışmalar bu kabul temelinde şekil değiştirmiştir. Siyasal alanda yaşanan devrim modern demokrasinin ortaya çıkışı ile açıklanabilir. İktidarın kaynağı Tanrı'dan değil halktan gelmektedir. Kaynağını halktan alan bu iktidarın amacı, demokrasisini akılla temellendirmektir. Düşüncenin laikleşmesini ve her alanda rasyonalizasyonun sağlanmasını içeren devrim ise kültürel devrimdir. El emeğinden makineye geçişi ifade eden endüstriyel devrim sayesinde de emek süreci insana bağlı olmaktan çıkmış makineye bağlı hale gelmiştir (Jeanniere 2000:97-102).

İlk modern devrim olarak adlandırabileceğimiz 1789 Fransız Devrimi, modernitenin doğuşuna işaret eder. Fransız devrimi, bir yandan yeni bilincin temel dışavurumlarından biri diğer yandan da bu bilincin temel araçlarından biridir. Devrim, modernitenin aklın rehberliğinde özgürlüğe ulaşmak amacı taşıdığını göstermiştir. Moderniteye niteliğini ve içeriğini kazandıran Fransız Devrimidir ancak ona maddi tözü sağlayan Sanayi Devrimidir. Modernite, düşüncelere dair bir olay, bir ideoloji ve kültürel bir üslup olduğu kadar aynı zamanda sanayi dünyasını yansıtmaktadır.

Modernite'nin büyük anlatılarının terimleri; tarih ve ilerleme, gerçek ve özgürlük, akıl ve devrim, bilim ve sanayiciliktir. Bu terimler 18. ve 19. yüzyılların büyük toplum kuramlarında netleştirilmiştir.

Modernite'nin başlangıcı sayılan bu iki devrimin gerçekleşmesini sağlayan siyasi gelişmeler beraberinde devletin merkezileşmesini getirmiştir. Toplumsal düzenin sağlanabilmesi için devletin zorunluluğu ve toplumsal pratiklerin potansiyel sonsuzluğuna bir sınır koyucu olarak devletin varlığı modernitenin temel özelliğidir (Wagner 1996:26). Devlet, toplumsal sistemi, önceden tasarlanmış bir düzen modeline göre biçimlendirip yönetmek için, gerekli kaynaklara ve idareye sahip bir güç olarak kendini göstermektedir (Bauman 1996:8).

Anlaşılacağı gibi modernite söylemi, bir yandan özgürlük ve özerklik bir yandan da *disiplin altına alma* söylemi olarak adlandırılabilir karşıt iki anlatıdan oluşmaktadır.

Özgürleşme söylemi, modernitede bilimsel devrim dönemi boyunca bilimsel uğraşılarda özerklik arayışına, siyasal devrimdeki kendi kaderini tayin talebine ve iktisadi faaliyetlerin mutlakiyetçi bir devlet denetiminden ve düzenlemelerinden bağımsızlaşmasına kadar uzanır.

Bu söylem karşısında yer alan ve modernitenin bir diğer söylemi olan disiplin altına alma söylemi devletin merkeziliğinde kendini gösterir.

Modernitenin sınırlandırıcısı olarak, pratikleri kısıtlama ve toplumsal düzeni sağlamak amacıyla bireyleri disiplin altına alma araçlarını kullanacak tek güç olarak devlet düşüncesi, varolan bir toplumsal kurumdan kaynaklanmaktadır. Bu kurum, eylemlerinden sorumlu özerk bireyi yaratan hukuk kurumudur. Devletin temel ilkeleri, siyasi ve sosyal temelde, özerk bir varlık olarak değerlendirilen insana içkin özelliklerden çıkarsanmalıdır. Bu anlayış temelinde devletin kendisi insanların hukuk tarafından düzenlenmiş birliği üzerine kurulur (Dumont 2000:151).

Kanımızca, etiketleme süreci çerçevesinde üzerinde durulması gereken temel kavram da "*düzen*"dir. Modernitenin başlangıcı olarak değerlendirilen Fransız Devrimi ve Sanayi Devrimi'nin gerçekleşmesinden sonra eski sistemin çöküşünün yarattığı düzen sorunu tartışmalarından hareketle ön plana çıkan bu kavram, *sosyal kontrol* kavramıyla da birebir ilişkilidir. Şöyle ki; modernitenin en önemli söylemlerinden biri olan ilerleme fikri toplumsal düzen anlayışıyla ilişkilidir. Düzeni bozacağı düşünülen herşey, ilerlemenin önündeki engeller olarak görülen tüm sosyal problemler, sosyal kontrolü gerekli hale getirmektedir. Bu nedenle, düzen kavramı sosyal kontrol kavramıyla birebir ilişkilidir. Sosyal kontrolün esas niteliği "kontrol"

sağlamaktan çok sosyal bir “düzen” sağlamaktır. Bu bağlamda, sosyal kontrol kavramının bir *süreci* ifade ettiği söylenebilir (Sumner 1997:17).

Modern dönemde ön plana çıkan bu kavram üç farklı boyutta ele alınabilir. Bunlardan ilki; politik boyuttur. Burada sosyal kontrol; düzen, otorite ve yasallaştırmayla ilişkilidir. Sosyal düzenin sağlanması, ancak yasalar oluşturmakla ve otoriteyi en iyi şekilde kullanmakla açıklanır (Cohen 1994:64). Bireylerin toplumun genel düzenini bozmaya yönelik her türlü davranışları, devlet tarafından oluşturulan kurallar ve kanunlarla denetim altına alınır. Düzeni bozmaya yönelik davranışlar cezalandırılarak bu davranışların tekrarlanmasının önüne geçileceği fikrinden hareket edilir.

İkinci boyut olarak ele alınan antropolojik boyutta sosyal kontrol, sosyalizasyon, uyum, normların içselleştirilmesi ve değerler hakkında bir uzlaşımı (value consensus) içerir. Bu yaklaşım, genellikle sosyoloji geleneği içerisindeki Chicago Okulu'nun ve fonksiyonalist bakış açısının ele aldığı bir yaklaşımdır (Cohen 1994: 64). Chicago Okulu teorisyenleri hızlı değişimin etkileri, artan hareketlilik, kitle iletişimindeki yeni teknikler, yerleşim alanlarının bölünmesi, kent ve kırsal kesim değerleri arasındaki farklılıklar, kuşak çatışması, işçi göçlerinin etkileri gibi konularla ilgilenmişler ve uyum problemlerine değinmişlerdir. Çalışmalarında, ilerleme fikrine önem veren bu sosyologlar, toplumsal ilerlemenin ancak toplumdaki uyumun, dolayısıyla da düzenin sağlanmasıyla ilişkili olduğunu belirtmişler ve sosyal kontrol kavramını da uyum ve değer bütünleşmesi bağlamında ele almışlardır.

Okulun en önemli teorisyenlerinden biri olarak değerlendirilen Robert Ezra Park'a göre en önemli sorun sosyal ve politik alanda yerini alan kitlelerin nasıl kontrol edileceğidir. Modernite'de, kırsal alanda yaşayan kitleleri baskı altında tutan kilise ve dini söylem etkisini yitirmiştir. Bu nedenle sorun, kitlelerin nasıl yönetileceği ve kitleler arasındaki toplumsal bütünleşmenin nasıl sağlanacağıdır. Bu sorundan hareketle Park, 20. yüzyılın yeni şehir toplumlarında sosyal kontrol aracı

olarak kitle iletişim araçlarının önemi üzerinde durur. Çok kültürlü toplumlarda, toplumun geneli tarafından benimsenen değerlerin içselleştirilmesinde, genel kabul gören tavır ve davranışlar ile normların topluma yeni katılan yabancılar tarafından benimsenmesinde kitle iletişim araçları önemli bir rol oynamaktadır. Değerlerin içselleştirilmesi ve sosyalizasyon Park için sosyal kontrolün temel unsurlarıdır (Sumner 1997:14).

Üçüncü boyut sapma ve suç boyutudur. Bu boyutta sosyal kontrol kavramının daha sonraları nasıl kullanılacağına ilişkin ipuçları verilmektedir. Ayrıca bu boyut, bireylerin toplum içerisinde ortaklaşa oluşturdukları süreçlerin incelenmesi gerektiğine vurguda bulunur. Anlaşılacağı gibi, bu boyutta sosyal psikolojik süreçlerin önemi ön plana çıkarılır. Burada sosyal kontrol kavramı, sapma veya suç olarak adlandırılan normatif ihlallere karşı düzenlenmiş ve kalıplaşmış tepkilerin verilmesiyle ilişkilidir. 1960'ların ortalarında yeni sapma teorileri olarak değerlendirilen etiketleme ve etkileşim teorilerinin kriminoloji alanındaki yansımalarının bir sonucu olarak ortaya çıkan bu anlayış, sosyal yaşamın tüm alanlarını içerisine alan bir sosyal kontrol anlayışıdır. Sosyal kontrolün uygulandığı alanlar, artık toplumun en küçük birimlerine yayılmıştır. Eğitim, psikiyatri ve refah düzenlemelerinin hepsi birer sosyal kontrol mekanizması olarak düşünülmeye başlanmıştır (Cohen 1994:65). Kısaca, sosyal kontrol artık başkalarının davranışlarının manipülasyonu olarak tanımlanmaktadır. Kavram, çıkar gruplarının, elitlerin, bürokratların ve ahlak girişimcilerinin, kısacası gücü elinde bulunduranların kendi çıkarları, ideolojileri ve yargıları doğrultusunda işletilmeye başlamıştır. Bu anlayış, Lemert'in *Social Pathology* (1951) çalışmasında belirttiği, sosyal kontrolün sapmayı yarattığı düşüncesinin nedenlerini açıklamaktadır. Sosyal kontrol artık gücü elinde bulunduranların konumlarını sürdürmek için girdikleri grup mücadelelerinde kendini gösterir. Açıkçası sosyal kontrol, egemenlik için girişilen güç müdahalelerinin bir parçası olmuştur (Sumner 1997:28-30).

Sosyal kontrolün içeriğine ve uygulanmasına ilişkin bu tanımların gelişimi modern devletin doğuşuna ilişkin üç önemli değişimle bağlantılıdır. İlki; ortaya çıkan devletin hukuk ve suç adaleti yoluyla sosyal kontrolü uygulayan ve düzeni sağlayan tek güç haline gelmesi, ikincisi; uzmanlık ve güç/bilgi uygulamasını içeren profesyonellik kategorilerinin temel sistemlerinin gelişimi ve üçüncüsü de sapmışların özel kurumlar içerisine dahil edilerek ayrıştırılmasıdır.

Scheerer ve Hess (1997:103-104) sosyal kontrol kavramının, sosyal düzenin sağlanması ve buna bağlı olarak ilerlemenin sağlanması amacıyla, tüm istenilmeyen davranışların önlenmesi için geliştirilen sosyal (ve teknik) düzenlemeler, mekanizmalar, inanç sistemleri, olumlu ve olumsuz yaptırımlar olarak tanımlanabileceğini belirtmişlerdir. İstenilmeyen davranışların ortaya çıkışı, bu davranışların tekrarlanmasını önleme çabalarını da beraberinde getirir. Sosyal kontrol kavramı da bu çabalara ilişkindir. Kuşkusuz, “istenilmeyen davranış”ın tanımı bireylere, normlara ve davranışın ortaya konulma biçimine göre değişmektedir. Bu denli geniş bir içerik taşıyan kavram, çok geniş bir çerçevede sosyal düzeni yaratma ve sürdürmeyi ya da korumayı sağlayacak herşeyi içermektedir.

Bauman (2000:14-22)’a göre modernite’nin gururu olan “aşırı düzen” özgürlüğü kısıtlayıcı bir içerik taşır. Düzeni bozan herşey toplumun kiri, düzene karşı gelen ve düzen için tehdit olarak görülen herkes de “yabancı” olarak görülmektedir. Sosyal kontrol, yani toplum düzeninin korunması kaygısı, modernitede yabancılara ve toplumun kiri olarak tanımlanabilecek herşeye karşı oluşu getirmektedir. Egemen anlayış, her alanda gerçekleşen dönüşümlerle birlikte artan hareketliliği biraz olsun engelleyebilmek ve tüm tehditlere karşı güvende olan bir düzenin kurulmasını sağlamak eğilimidir. Bu anlayışta, kendisini düzenli yaşamın kaynağı, koruyucusu ve tek garantörü olarak gören, modern devlettir. Modern devlet, sosyal kontrol araçlarının kullanılmasına ilişkin olarak düşünülen üç boyutta da etkin bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumun içerisinde yabancı ve toplumun kiri olarak tanımlanan herşeyi ve herkesi yasaların uygulanması, kitle iletişim araçları

aracılığıyla normların içselleştirilmesi ve herkesin toplumsal kurumlar içerisindeki yerini almasını sağlayarak istediği standartlara sahip bireyler haline dönüştürür.

Bauman, modern dönemde sosyal kontrolü sağlayacak mekanizma olarak ön plana çıkan devlete ait yeni, meşru çıkar ve yükümlülük alanlarının 16. ve 17. yüzyıllarda belirlendiğini, yeni ceza ve ıslah sistemleri ortaya konulduğunu belirtmektedir. İktidar ve toplumsal düzen krizinin belirtisi olan, endüstri devriminin gerçekleşmesi ve kırsal ile kent arasındaki sınırların ortadan kalkmasıyla beliren yeni iş düzeni nedeniyle işsiz kalan (çalışmayan) insanlar, ya da onlara verilen adla “tehlikeli sınıflar” –ki bu sınıf daha sonra ya da geç modern dediğimiz dönemde “suçlular sınıfı” olarak adlandırılmaktadır- yeni toplumsal tehlikenin aktörleri olarak görülmekteydi. Devletin yasaları bu yeni olguyu tanımlamaya çalışmıştı. Öncelikle bu insanların geleneksel yaşamın tanımladığı biçimiyle “normal” faktörlerden hangisinden yoksun oldukları tanımlanmaya çalışılmıştır. Böylelikle, tarihsel süreç içinde toplumsal düzenin “normal” faktörleri öne çıkarılmakta, sorunsallaştırılmakta ve kurumsallaştırılmaktadır. Bu “normal” faktörlerden herhangi birine sahip olmayanlar çeşitli tanımlarla “ötekileştirilerek” etiketlenmekte ve bu durumun nasıl çözüleceği sorusu “durumu yaratan koşulların düzeltilmesi” yanıtıyla açıklanmaktadır (Bauman 1996:55-56).

Bu noktada etiketleme kavramının “tepki” boyutuyla değerlendirilmesi faydalı olabilir. “Ötekileştirme”nin mantığı, ötekine duyulan tepki olarak ortaya konulabilirse, ötekinin kontrol edilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bauman (1996:57), modern dönemde ötekilerin kontrol edilmesinde gözetlenebilir hale getirilmeleri gerekliliğini vurgular. Yasa koyucular tarafından, bu yönde geliştirilen mekanizma ise doğrudan bedene yönelik bir müdahale olan “damgalamak”tır.¹

¹ Bunun ilk örneği 17. yüzyılın ilk çeyreğinde toplumsal düzen sorunları yaratan kişiler için çıkarılmış olan şu yasa da görülebilir: “deriye ve ete o şekilde dağlanıp, işlenmeli ki ‘R’ (rouge) harfi görülsün ve böyle bir alçağın üzerinde yaşamı boyunca sürekli bir işaret olarak kalsın” (Bauman 1996:57).

Doğrudan bedene yönelik damgalamadan, entelektüel boyuta uzanan mekanizmalar değerlendirildiğinde, toplum içinde bireyin kendi kimliğini inşa etmesinde “öteki”ne karşıt bir imgeden yola çıkması anlamlıdır. Wagner (1996:88)’e göre burada “özerk insan” anlayışına dayalı liberal toplum projesinden hareket eden modernitenin kendisini sınırlandırdığını görebiliyoruz. Birey, toplum içerisinde kendini, bir başkasını “dışlayarak”, “etiketleyerek” gerçekleştirebilmektedir. Modernitenin kendisini sınırlandırıcı araçlarından bir diğeri de devlet ve hukuktur. Toplumsal düzenin sağlanması amacıyla geliştirilen sosyal kontrol mekanizmalarının işleminin politik boyutta devlet otoritesine ve hukukun işleminine bağlı olduğunu daha önce belirtmiştik. Dolayısıyla istedikleri her türlü davranışı sergilemekte özgür olan bireylerin düzeni bozacak davranışlarının engellenmesinde uygulanacak yaptırımların verimliliği devlet ve hukukun işleyişiyle ilgilidir. Bir diğer sınırlandırıcı ise özgürlük ve özerklik anlayışına dayalı olarak gelişen ve istenmeyen toplumsal fenomenlerin dışsallaştırılmasıdır ki kanımızca etiketleme bu süreçte de rol oynamaktadır (Wagner 1996:68).

Anlaşılacağı üzere modernitenin evrenselci projesi, ilerleme, rasyonelleşme ve düzenin korunması adına sınırlandırmalar getirmeye ihtiyaç duymuştur. Bu sınırlandırmalar, ötekinin inşa edilmesi yani ortak zaman-mekan düzleminden dışlanmasıyla gerçekleştirilmiştir. Modernist bakış açısı ötekini, kendisinden aşağı ve aslında geçici ve gayri meşru statüde yer alanlar olarak tanımlamaktadır. Ötekiler, büyük bir bölümü alt sınıf üyelerinden, kadınlardan ve akıl hastaları ile suçlulardan oluşmaktadır. Modernitenin gelişimiyle ve modern devletin egemen olmaya başlamasıyla öteki kategorisine girenlerin tamamı, toplumsal düzen için farklı boyutlarda tehdit olarak görülmeye başlamıştır.

Devlet, “toplumsal düzeni bozan ve tehdit eden herkes” olarak tanımladığı yabancılara ve yabancı olana karşı yürüttüğü savaşta iki strateji kullanmıştır. Bunlardan ilki; farklılıkları benzer kılan, düzeni besleyen değerler dışında kalan tüm gelenekleri yasaklayan asimilasyon stratejisidir. Diğeri de yabancıları düzenli

dünyanın dışına sürerek ve gerekli şeylerden mahrum bırakarak onları dışarıya atan dışlama stratejisidir.(Bauman 2000:31).

Modern çağda yabancılara uygulanan stratejilerin amaçlarından farklı olmayan bir başka uygulama da, suçluları olduğu kadar yaşlıları, çalışmayanları, herhangi bir nedenle çalışmak istemeyenleri *kapatmaktır*. Kapatma kurumları modern çağda toplum düzenini korumayı hedeflemektedir. Foucault (2000:12), bu kurumların işlevlerini, “ekonomik kriz anında aç kalan kesimin başkaldırısını engellemek ve buna karşı önlem almak, krizden sonra kapatılmış olanların ucuz ve denetlenebilir bir işgücü oluşturmasını sağlamak” olarak iki başlık altında toplamaktadır.

Sosyal kontrolün anlamının içeriği değişmiştir. Modern çağın geçirdiği değişim hızının, değişim alanlarının ve kurumların doğasının değişmesiyle birlikte değişen içerik farklı sosyal kontrol stratejilerinin uygulanmasını gerektirmiştir. Artık toplumun tüm üyeleri örgütleyici ve disiplin altına alıcı kurumlara tam anlamıyla dahil edilmekteydi. Aynı zamanda suçlular, düşkünler vb. toplumun genelinden dışlanarak bir kurum içerisine dahil ediliyordu. Hapishaneler, düşkünler evi, darülacezeler, hastaneler ve akıl hastaneleri gibi kurumların asıl amacı bireylerin sahip oldukları kimliklerinden kurtulmalarını sağlayarak, yeniden bir kimlik inşası gerçekleştirmektir. Etiketleme teorisi açısından önemli bir isim olan Erving Goffman, “bütünleştirici kurum” olarak adlandırdığı bu kurumların benliğin dönüştürülmesi sürecinde nasıl bir işleve sahip olduklarını “Asylums” (1961) adlı çalışmasında açıkça göstermiştir. Burada sorun; radikal bir biçimde değişen toplumsal koşullar temelinde ortaya çıkan sorunlara çözüm getirebilmek ve bunları kontrol altına alabilmek amacıyla sosyal kontrol mekanizmalarının yeniden düzenlenmesidir.

Düzenin denetimi ve yeniden üretimi sorununun bir gözetim sorunu olarak tanımlanmasında sadece gözetim etkinliği şekil değiştirmiştir. Artık gözetim etkinliği geleneksel toplumdaki karşılıklı oluş biçimini yitirmiştir ve yeni kurumlar dizisinin

denetim asimetrisi üzerine oturtulmuştur. Geleneksel toplumlarda birbirlerini tanıyan bireylerin karşılıklı olarak birbirleri üzerinde uyguladıkları denetim, sınırların kalkması ve yabancıların hareketliliğinin artmasıyla işlemez hale gelmiş ve yeni bir gözetim mekanizmasına ihtiyaç duyulmuştur. Artan hareketlilik sonucu uygulanan gözetim tekniği kendisinden etkilenenleri izleyenler ve izlenenler olarak iki kesime ayırmıştır.

Gözetim etkinliğinde meydana gelen bu değişim ile modern toplumun bütün üyelerinin yaşam biçimleri sıkı bir denetim altına alınarak, istenilen standartlar sağlanıyor ve toplumsal düzen korunuyordu. İktidar aracılığıyla gözetim altında tutulan bireyler arasındaki farklılıklar aynı davranışsal rutini sergilemeleri sağlanarak ortadan kaldırılıyor ve bireyler niceliksel olarak ölçülebilen kategoriler içerisine yerleştirilerek nesneleştiriliyordu. Bauman (2000:61), nesneleştirilmiş bu kategorilere örnek olarak, tehlikeli ya da tehlikeli olmayan suçlular, akıl hastaları, akıllı ve geri zekalı insanlar gibi sınıflandırmaları verir.

Değişen gözetim etkinliğinin görevi, insan davranış örüntülerinin yeniden şekillendirilmesinden başka bir şey değildir.

Gözetim etkinliğinin şekil değiştirmesiyle ortaya çıkan kapatma kurumları, etiketleme ve etkileşim teorilerinin dikkat çektikleri bir sosyal kontrol mekanizmasıdır. Toplumun tüm üyeleri mevcut kurumlar içerisine (eğitim, psikiyatri, hapisane vb.) alınarak, ilerleme ve düzeni sağlama adına, modern devletin istekleri doğrultusunda yeni bir kimlik inşasına tabi tutulmaktadırlar. Toplumun genel değer ve normlarından uzak, kendi değer ve normları doğrultusunda yaşayan bireyler “suçlu” ya da “marjinal” olarak etiketlenerek, tedavi edici ya da düzenleyici olarak tanımlanan bu kurumlara yerleştiriliyor ve problemliler olarak tanımlanan benlikleri dönüşüme tabi tutuluyordu.

Tüm bu anlatılanlar temelinde söylenebilir ki; modernitenin düzeni sağlama ve kaosu önleme amacıyla işletmiş olduğu sosyal kontrol mekanizmaları, artık toplumun tüm üyelerini modern kurumlara dahil ederek işletiliyordu. Yani modern toplumun dahil edici bir niteliği vardı.

Çalışmanın konusu gereği kurumlara dahil etme süreciyle işleyen ve hem formal hem de informal kontrol mekanizmalarını en iyi şekilde işleten modernitenin suç ve suçlu anlayışı bu temelden hareketle tanımlanabilir.

Modern devlet, tüm nüfusu aynı değer ve normları paylaşan bununla birlikte kendisine tanınan hakları sonuna kadar kullanmasına izin verdiği bir vatandaşlık anlayışı içerisine dahil etme çabasındadır. Bu vatandaşlık anlayışı ilerleme fikri temelinde, birlikte hareket edecek bireylerin sosyal eşitliğinin sağlanmasını içermektedir. Ayrıca devlet, mevcut düzenin toplumun her üyesi tarafından olumlu olarak algılanmasını sağlayarak, izlediği politikaların, kurumlarının ve yasal sisteminin sorgulanmadan kabul edilmesini teminat altına alır. Rasyonel uyumlu olarak değerlendirilen ve tüm değerleri kendi istekleriyle benimseyen vatandaşlar dışında kalan herkes “sapmış” olarak nitelendirilmektedir. Devlet “sapmış” olarak etiketlediği bu bireyleri toplum içerisindeki boşluklardan yararlanarak asimile etme çabasındadır (Young 1999:4)

Bu temellerden hareketle, dahil edici (inclusive) olarak değerlendirilen toplum tipi olan modern toplumda “sapmış” olarak tanımlanan “diğerleri” ne nefret edilmesi gereken ne de bize benzemesi gereken dışsal düşmanlar olarak görülürler. Modernist bakış açısından “sapmış diğerleri” toplumun genelinin kabul ettiği maddi ve manevi değerlerden ve duyarlılıktan yoksun bireyler olarak tanımlanmaktadır. Sapmış “diğeri”; (Young 1999:5-6).

- Azınlıktır

- Açıkça görülebilir (distinct) ve tarafsızdır.

- Değerlerden yoksun olarak kurgulanmıştır. Kendiyle olan mücadelesi olgunluğunun ya da duyarlılığının yoksunluğuna işaret eder.

- Ontolojik olarak tehdit edici olmaktan çok değerleri güçlendiricidir. Mevcut değerlerimizin kesinliği genel toplumun standartlarından yoksun sapsmış diğerlerinin tehlikeli görülmesiyle güçlendirilir.

- Özümsemenin ve dahil etmenin amacına boyun eğdirilirler. Cezalandırıcı ve tedavi edici söylemler bütünleştirmeye yöneliktir. Suçlu bireyler topluma “borçlarını öderler” ve yeniden toplum içindeki yerlerini alırlar.

- Dışarıdakileri engelleyen şeylerle yüzyüze getirilirler.

Dahil edici anlayışta suç; anormallik, marjinalerin ve yabancıların kusurları olarak tanımlanmaktadır (Young 1999:30).

Bu anlayışı etiketleme teorisyenlerinin “sapsmış” birey tanımlamalarında ve “etiketlenmiş” suçlu tanımlamalarında çok daha iyi görebiliriz. Teorinin en önemli ismi olarak değerlendirilen Becker, çalışmalarında genellikle toplumun genel kural ve normlarına uymayanları, marjinaleri ve yabancıları etiketleyerek suçlulaştırma süreçlerine dikkat çekerken, teorinin bir diğer ismi olarak değerlendirilebilecek olan Goffman’da, daha çok etiketlenmiş bu bireylerin toplum içerisindeki konumlarına ve kurumlara dahil edilerek dönüştürülen kimliklerine dikkat çekmiştir.

4. ERVING GOFFMAN VE HOWARD S. BECKER'DE ETİKETLENMİŞ SUÇLU ANLAYIŞI

4.1. “Damgalanmış” Bireylerle “Normal” Bireyler Arasındaki Dramaturjik Etkileşim: Erving Goffman’da Damga Kavramı

Mikro sosyolojik analiz çerçevesinde, 1960’ların ve 1970’lerin en etkili sosyologlarından olan Goffman, Toronto Üniversitesi’nde lisans eğitimini tamamladıktan sonra 1940’ların sonlarında Chicago Üniversitesi’nde öğrenimine devam etmiş ve sembolik etkileşimciliğe olan ilgisi bu dönemde gelişmiştir (Marshall 1999:272).

Chicago Okulu’nun sembolik etkileşimci geleneğinden gelen ve dramaturjik analizi geliştiren Goffman’ın ilgisi benlik ve benliğin kapalı kurumlar içerisinde dönüştürülmesi üzerine yoğunlaşmaktadır. Benliği, kapalı bir sistemin ürünü olarak gören Goffman bu sistemin ürünü olarak görülen etkileşimle ilgilenir. Goffman, dramaturjik analizinde insan davranışlarını betimlemek için tiyatro ve drama benzetmesini kullanmıştır. Daha sonra yapmış olduğu ve çalışmamız açısından önemli olan “Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity” çalışmasında da bu benzetmeden yararlanmış ve benliğin problematik sunuluşunu bu bağlamda göstermiştir.

4.1.1. Gündelik Yaşamda Benliğin Sunuluşu

Goffman, ilgi alanı olan yüz yüze etkileşimi “iki kişinin mevcut fiziksel varlıkları sırasında birbirlerinin hareketleri üzerindeki karşılıklı etkileri” biçiminde tanımlamaktadır. Bir dizi kişisel davranıştan oluşan bir toplumsal durumdaki katılımcıların toplam faaliyetleri performans olarak adlandırılmaktadır. Ona göre, aktörler, “performans sırasında görülen ve diğer durumlarda da oynanacak ya da

sergilenecek, önceden belirlenmiş eylem kalıpları” olarak tanımladığı *rutini* oynayan kişilerdir (Goffman 1973: 15-16).

Bu tanımlamaları verdikten sonra da, kişilerin diğerleri için düzenledikleri gösteride, kendi performansları konusundaki izlenimlerinin değiştiğine dikkat çekmiştir. Kişiler rollerinde inandırıcı olabilirler ancak, sergiledikleri performans konusunda tereddüt duyabilirler. Goffman bunu açıklamak için tiyatro sahnesinin iki bölümünden yararlanır: Bunlardan ilki; “kişinin sergilediği performansının, izleyenlere durumu tanımlamak için düzenli ve sabit bir biçimde işleyen bölümü” olarak tanımladığı *sahne (fronstage)*, ikincisi de; tanımlanması söz konusu izleyiciye bağlı olan *sahne gerisi (backstage)*dir (Goffman 1973:22).

Sahne iki bölümden oluşur: Görünüş ve biçim. Görünüş; performansı sergileyen kişinin statüsünü gösterme işlevini gerçekleştiren uyaranlardır. Biçim ise, “yaklaşmakta olan durumda oyuncunun yerine getireceği rol konusunda seyirciyi uyarma işlevini gerçekleştiren uyaranlar”dır (Goffman 1973:24). Kişiler sahnede kendi idealleşmiş görüntülerini sergilerler. Kendi ideal görüntüleri ile uyuşmayan gerçekleri ve dürtüleri saklama eğilimindedirler. Pek çok rutinleri olmasına rağmen kişi sanki bunlardan şu an ki en önemlisiymiş gibi rol yapma eğilimindedir.

Performansın sergilendiği bu sahneye ek olarak tanımladığı sahne arkası izleyiciye bağlıdır. Sahne arkası ve sahne arasındaki eşğin denetimi, profesyonelliğin özünü oluşturur. Uzmanların sahne arkasını izleyiciye göstermekten kaçınmasının nedeni, uzmanlığın sergilenmesinin çoğunlukla herkesin gözü önünde gerçekleştirilmesi zor olabilecek uyumlu bir zihinsel yoğunlaşmayı olduğu kadar özel ortamları da gerektirmesidir. Uzmanlar sahip oldukları statünün onlara kazandırdığı nitelikleri gözden düşürecek bazı özelliklere sahip olabilirler. Bu özellikler sahne arkasında görünür. Sahne arkasının göz önüne çıkması aktörün saygınlığını yitirmesine neden olabilir. Dolayısıyla, sahne ve sahne arkası arasındaki

denetimin sağlanması aktöre duyulan güven açısından oldukça önemlidir (Goffman 1973:27-29).

Ancak sergilenen bu rutinler tek başına değil takım halinde gerçekleştirilirler. Takım, “tek bir rutini sahnelemek için ortak hareket eden bir grup insan” dan oluşur (Goffman 1973:79). Takım performansı içinde yer alan ve gösterinin içeriğine uygun olmayan davranış sergileyecek her üyenin takımın sürekliliğini bozma gücü vardır. Dolayısıyla her üye diğerlerinin davranışlarına güvenmek zorundadır. Ayrıca takım üyeleri, izleyici karşısına çıkmadan önce belirli bir izlenimi sağlamak zorunda olduklarından, sık sık takım halinde hareket edecekler ve izlenimin korunması için bazı haklara sahip olacaklardır. Goffman uyumsuzluğun sadece ortak hareketi engellemekle kalmayıp takımca desteklenen gerçeği de zora sokacağını belirtir (Goffman 1973:82-86).

Seyircinin yararına bir rutin sergileyen takım üyelerinin, bir karakteri başarıyla canlandırmaları zorunludur. Dolayısıyla takım üyelerinin herhangi bir kriz anında gösteriyi kurtarmak için sahip olmaları gereken bazı nitelikler vardır. Goffman bu kriz anını önlemede kullanılacak üç nitelik ve uygulama kategorisi sunar (Goffman 1973:212):

1. Oyuncuların gösterilerini kurtarmak için kullandıkları savunma ölçütleri. Bunlar, işlemi tamamlamak için ahlaki bir zorunluluk olan dramaturjik bağlılığı (Goffman 1973:212), kişilerin rollerine sarılması ve kendi gösterisiyle sürüklenmemesini içeren dramaturjik disiplini (Goffman 1973:216) ve oyunun sergilenmesinde en iyi yolu belirleyen dramaturjik dikkatliliği (Goffman 1973:218) içerir. Bu üçü takım oyununun güvenli bir biçimde sergilenmesi için gerekli üç niteliktir.

2. Seyircilerin ve dışarıdakilerin oyuncunun gösterisini kurtarmasında yardımcı olmak için kullandıkları koruyucu ölçütler. Bunlardan en önemlisi nazik olmaktır (Goffman 1973:229).
3. Oyuncuların, karşılarında bulunan seyircilerin koruyucu ölçütler kullanmalarını sağlamak için almak zorunda oldukları önlemler. İzleyiciler koruyucu uygulamaları kullanarak sergilenen gösteriyi desteklerlerse oyuncular da bu nazikliği mümkün kılacak biçimde davranmalıdırlar (Goffman 1973:234).

Anlaşıldığı gibi, takım içerisinde yer alan aktörlerin en önemli görevi, performans süresince göstereceği izlenimi idare etmektir. Karakterler, sahneledikleri tiyatronun dışındaki dünyayı göz önüne almadan tiyatro sahnesinin kapalı sistemi içerisinde varolurlar.

Goffman “Stigma” adlı çalışmasında damgalanmış bireylerin bu izlenimi nasıl idare ettikleriyle ilgilenmiş ve damganın izleyici grubun üyelerince nasıl karşılandığına değinmiştir.

4.1.2. Goffman’ da Damga ve Sapma

Sumner (1994:224), “Stigma” adlı çalışmasında Goffman’ın, Lemert gibi, ilgisini damgalama politikalarına, sosyal damganın niteliğine, insanların damgayı nasıl karşıladıklarına, onunla nasıl yaşadıklarına ve damgalanmış kişilerin kimliklerini meydana getiren şeye yönelttiğini vurgular. Açıkçası, bu eserinde Goffman yeniden sosyal hayatın rutinlerinin ve evrensel formlarının büyüsüne kapılmıştır. Bir yandan da damganın politik bir güç oyunu olduğunu belirterek, ilgisini kamu ahlaki politikalarına yöneltmiştir (Goffman 1963).

Daha önceki bölümlerde de değindiğimiz gibi Goffman, etiket ya da damga kavramını; kişilerin ahlaki statüleri hakkında alışılmadık ya da kötü şeyleri açığa çıkarmak için kullanılan ve fiziksel rahatsızlıkları ya da bozuklukları gösteren bedensel işaretler olarak tanımlamaktadır. Bununla beraber, Goffman (1963:1) damga/etiket kavramının günümüzde de orijinal anlamlarına benzer biçimde kullanıldığını belirtir.

Goffman çalışmasında, vücuda işaretler koyarak damgalamanın¹ (stigmata) damgayı (stigma) tam anlamıyla tanımlayıp tanımlamadığını, kamu tarafından anlam atfedilen işaretlerin damganın özel karakteristiğini yansıtıp yansıtmadığını, aynı zamanda damganın sadece vücutta taşınan bir işaret olup olmadığını ve taşınan bu işaret ve işaretin gösterdiği şeyler ile vücuttaki damganın ve taşıdığı anlamın arasındaki ilişkinin ne olduğunu tartışmıştır.

Başlangıçta, bedensel işaretlerin damgayı tam olarak açıklayamadığı görüşündedir. Çünkü taşınan işaretler bu işareti taşıyanın tam hikayesini yansıtmaz. Toplum bireyleri kategorilere yani sınıflara ayırır. Aynı zamanda da bu sınıflar içerisinde yer alan bireylerin sahip olmaları gereken nitelikleri ve sınıfların genel niteliklerini belirler. Dolayısıyla sosyal ilişki rutinleri içerisinde yer alan bireyler öncelikle bu niteliklere bakarak birbirlerine karşı eylemde bulunurlar. Yani bulunulan ortama yabancı biri geldiğinde, öncelikle onun görünüşüne ilişkin niteliklere bakılarak ve tahminlerde bulunularak kişiye ilişkin bilgi sahibi olunur ve daha sonra eylemde bulunulur. Aynı şekilde, damga ve işaretler de bireyler ve sınıflar gibi belli niteliklere sahiptir. Taşınan işaretlerin nitelikleri de kültürden kültüre, toplumdaki topluma ve hatta aynı toplum içerisindeki gruptan gruba farklılık göstermektedir. Goffman bu açıklamalarına örnek olarak, bir üniversite diplomasına sahip olmanın bir iş için olumlu bir özellik iken bir diğeri için olumsuz olabileceğini,

¹ Stigmata, damga (stigma) kavramının çoğuludur. Sözlükte bir diğeri anlamı, insanların dinsel kendinden geçme ya da histeri halinde, bedenlerinde oluşturdukları, Hazreti İsa'nın çarmıha gerilmesi sonucu bedeninde oluşan yaralara benzer işaretler olarak belirtilmektedir. Bkz., Webster's II, New River Side University Dictionary, Boston: The River Side Pub., 1984.

kütüphaneye gitmenin bir grup için normallik işareti olarak kabul edilirken bir diğeri için anormallik işareti olabileceğini verir. Kısacası, atfedilen ve tanımlanan anlamlar farklı olacağı için onlara verilen tepkiler de farklı olacaktır. Dolayısıyla, taşınan bir işaret bir kültürde olumsuz bir damga olarak algılanırken bir diğerinde erdemlilik göstergesi olarak algılanabilir (Goffman 1963:2-3).

Bu açıklamalardan hareketle Goffman, damgayı “sahip olunan nitelikler (attitudes) ve toplumdaki kabul edilmiş değerler (stereotype) arasındaki özel bir ilişki biçimi” olarak tanımlamaktadır. Bu ilişki negatif bir ilişki biçimidir. Toplumdaki kabul edilmiş değerlerle sahip olunan nitelikler uyuşmadığı zaman damga ortaya çıkar. Bu tanımlama günlük söylemlerimizde kullandığımız sakat insan, gayri meşru çocuk gibi kelimeleri niçin seçtiğimizi açıklamaktadır. Buradan da anlaşılacağı gibi, Goffman’a göre damga güç gibi ilişkisel bir fenomendir (Goffman 1963:4-5).

Damga, toplumlar ya da sosyal gruplar, cezalandırılması gerektiği konusunda fikir birliği ettikleri hoşnutsuzlukları başarılı bir biçimde rasyonelleştirdiklerinde ortaya çıkmaktadır. Bu tür bir rasyonelleştirme ya da etik mazeretler damgalanmış bireylerin tehlikeliliğini ve bayağılığını göstermek için kullanılan bir ideoloji ya da damga teorisidir. Goffman bu tür ideolojilerin, diğerlerinin farklılıklarına dayanan bir düşmanlığı rasyonelleştirdiğini belirtir. Bu nedenle, sosyal suçlamaların büyük bir kısmının sınıf, toplumsal cinsiyet, yaş, etniklik gibi temel sosyal çatlamalardan kaynaklanan düşmanlık ideolojilerince oluşturulduğu ihtimaline inanır (Sumner 1994:225).

Goffman (1963:4) damga kavramına ilişkin yapmış olduğu tanımlamalardan hareketle üç tip damga olduğunu belirtir. İlki, fiziksel deformasyonlardır. İkincisi, sosyal sapmayla ilişkili karakter zayıflıklarıdır. Akıl hastalığı, alkolizm, homoseksüellik, işsizlik ve intihar eğilimleri bu tür sapma ve damgalama için örnek oluşturur. Son damga türü, “ırk, ulus, din” kaynaklı ilkel damgadır. Bu tür damgalar nesiller boyunca aktarılabilir ve tüm aile üyelerini eşit derecede kirletebilir.

Kullandığı damga kavramı, toplumsal kabul görme engeli olan kişileri temsil etmektedir. Ona göre bu insanlar, saygınlığını yitirmiş (discredifed) ya da saygınlığını yitirebilir (discreditable) kişilerdir. Saygınlığını yitirmiş kişiler, farklılıklarının izleyici topluluğun üyeleri tarafından bilindiğini kabul ederler. Bu kişiler için temel dramaturjik problem, sorunu bilen diğer kişiler tarafından üretilen gerilimi idare etmektir. Bu kişiler izlenimi başarıyla tamamlayamamış, sahne ve sahne arkası arasındaki denetimi gerçekleştirememiş kişiler olarak düşünülebilir. Bireyler oynadıkları rolü başarı ile sergileyememiş ve gösteriyi kurtaracak koruyucu ölçütleri uygulayamamışlardır. Saygınlığını yitirebilir kişiler ise farklılıkları izleyiciler tarafından bilinmeyen ve anlaşılmayan kişilerdir. Bu kişiler için temel dramaturjik problem izleyiciler için bilinmez olan bilgiyi idare etmektir. Diğerlerinin tersine sahne ve sahne arkası arasındaki denetimi başarı ile gerçekleştirmiş kişilerdir. Aktör izlenimi başarılı bir biçimde sürdürürken, izleyicilerin sahne arkasını görmelerine izin vermez.

Bu tanımlamadan da anlaşılacağı üzere, birinci ve üçüncü damga tipleri fiziksel bozuklara ve bazı kişisel niteliklere ilişkin iken, ikinci damga türü sapmayla ilişkilidir.

Goffman, sapmanın özünü mevcut kurulu düzene normatif karşı çıkışlarla ilişkilendirmektedir.

Goffman'a göre, toplumsal yaşam için gerekli koşul, katılımcıların hepsinin aynı normatif beklentileri paylaşması ve bu katılımı beslenen normların varlığıdır. Toplumun normatif düzenini bozacak ve mevcut normları ihlal edecek herhangi bir davranış ortaya çıktığında, düzeni koruyacak onarıcı kurallar ortaya çıkacaktır. Gerek kontrol kurumlarıyla, gerekse davranışı ihlal eden birey tarafından zarar belirlenecek ve ortadan kaldırılacaktır. Ancak Goffman'a göre, toplumun mevcut normlarının sürdürülmesinde, başarı ya da başarısızlık bireyin psikolojik durumunu üzerinde doğrudan etkiler. Normlara uymayı istemek yeterli değildir,

çünkü bireyler her zaman normlara uyumu sürdürmede yeterli kontrole sahip olmayabilirler. Bu, yapabilirlik ve uysallık meselesi değil bireysel şartlar ve uyum meselesidir (Goffman 1963:128-129).

Mevcut normlardan bazıları toplumdaki pek çok kişi tarafından desteklenirken, bir kısım normlar da ideal haline gelebilir ve hayatın çeşitli evrelerinde toplumun geneli tarafından ideal olarak tanımlanmış niteliklere sahip olmayan pek çok kişiyi etkileyebilir. Örneğin Amerika'da genç, evli, beyaz, şehirli, kuzeyli, kolej eğitimi almış, protestan, çalışkan, yakışıklı ve sportmen olarak tanımlanan ideal bir erkek tipi vardır. Bu tanımlama, Amerika'da ortak değer sistemi olarak nitelenebilecek bütün içerisinde bir anlam taşır. Amerika'da bu tanımlama içerisindeki özelliklere sahip olmayan bir erkek kendini değersiz, yetersiz ve aşağı görebilir. Yani kimlik değerleri uymayı beslediği gibi, sapmayı da besler (Goffman 1963:128).

Anlaşıldığı gibi Goffman için uyum ve sapma konusunda temel etken kimlik tanımlamalarıdır.

Ona göre, normların özü bu normlara uymakta başarısız olunabileceğini göstermektedir. Goffman herkesi "normal sapmışlar" olarak tanımlar (Goffman 1963:130). Topluluk üyelerinin eylemleriyle sürekli benimsenen normların-kuralların varlığı, yoldan sapabileceğimiz ve sapmakla suçlanabileceğimiz, böylece de topluluk dışına atılabileceğimiz anlamına gelir (Fisher ve Strauss 1997:480).

Goffman için, damgalanmış bireyler ile normal bireyler aynı zihinsel yapıya sahip olarak düşünülebilir. Dolayısıyla bu rollerden birini oynayabilen kişi diğerini oynamak için gerekli donanıma sahiptir. Bireyler normal olmayan duygu ve inançlara sahip oldukları yerlerde bile oldukça normal ilgilere sahip olabilirler ve bu anormallikleri gidermeye çalışırken, oldukça normal stratejiler kullanabilirler.

Bundan dolayı birey hem normal hem de damgalanmış kişinin rolünü oynayabilir (Goffman 1963:130-132).

Ona göre, normal ve damgalanmış olan kişiler değil onları normal/damgalanmış olarak niteleyen “tanımlar”dır.

Çalışmanın sonunda Goffman, sosyal sapmanın özünün, genel toplumun temellerinden uzak ama yine de topluluk destekli olmasında yattığını belirtir. Çünkü, sapma politik bir durumdur. Bireyler, sosyal sistemi reddedebileceklerinin farkındadırlar. Genel kabul gören hakim sistemin içerisinde yer almaktansa onun alternatifi başka bir topluluk içerisinde yer alabileceklerinin bilincindedirler.

Sosyal olarak damgalanmış ve topluluk dışına atılmış bireyler, kuralların ihlal edilmesiyle harekete geçen kontrol mekanizmaları aracılığıyla yeniden kimlik inşasına tabi tutulurlar. Kimlik inşasında kullanılan araçlardan biri Goffman’ın “bütünleştirici kurum”¹ (total institution) olarak adlandırdığı kurumlardır.

4.1.3. Sosyal Kontrol Mekanizmaları Olarak Bütünleştirici Kurumlar

Toplumsal kurumları kapalı sistemler olarak değerlendiren Goffman, mevcut bir performansı, diğer kurumların bu performans üzerindeki önemini dikkate almadan inceler. Goffman, bir kurumun sergileyebileceği, teknik, politik, yapısal, kültürel ve dramaturjik özellikleri inceler. Dramaturjisi kapalı bir sistemin ürünü gibi düşünülen etkileşimle uğraşan Goffman, kapalı sistemin ideal tipinin incelenmesinde “bütünleştirici kurum” (total institution) olarak adlandırdığı şeyi kullanır. Ona göre bütünleştirici kurum, birbirine benzer durumdaki insanların daha geniş bir topluluktan yeterli bir süre için kopararak, hep birlikte, formel olarak yönetilen, kapalı bir

¹ Goffman’ın “total institution” kavramı daha önce Türkçe’ye tam kurum ve kapsayıcı kurum olarak çevrilmiştir.

yaşam sürmeleri olarak tanımlanır (Goffman 1961:xiii). Onun tanımlamış olduğu bu kurumlar, modernitenin değişim hızının, kurumların değişen biçimlerinin sonucunda içeriği değişen sosyal kontrol anlayışının ürünleridir. Beş tür bütünleştirici kurumdan söz eder. Bunlar (Goffman 1961:4-5);

1. Yardıma muhtaç insanları korumak için kurulmuş kurumlar.
2. Hem yardıma muhtaç hem de toplum için tehdit oluşturanlar için kurulmuş kurumlar.
3. Toplumunu kasıtlı tehlikelerden korumak için kurulmuş olan kurumlar.
4. Mesleksel gayelerle ve o meslek dalında faaliyetlerde bulunmak için kurulmuş olan kurumlar.
5. Dinsel eğitim vermek amacıyla kurulmuş kurumlar.

Tüm bu kurumlarda bir yönetici ve bir de yönetilen kişiler mevcuttur. İki grup arasında varolan uçurum, toplumsal hareketliliklerini sınırlandırmaktadır. Yönetilenler, yapılacak herşeyi belirli bir düzene göre, bir otorite altında ve hep birlikte yaparlar. Bu kurumlar içerisinde davranış, yapı tarafından belirlenir. Kurumlar içerisinde yer alan bireyler, kurumla birlikte tanımlanırlar ve yapı ile zdeşleştirilirler. Ancak bazen bu kurumlara karşı davrandıkları da görülür. Bu noktada Goffman benliğin, yapıya karşı olmak ve onunla işbirliği içerisinde olmak arasında bir denge sergilediğine dikkat çeker. Ancak bizim için önemli olan Goffman'ın tüm bu söylenenlerin bütünleştirici kurumlar için geçerli olduğu kadar genel anlamda toplumun tüm katılımcıları için de geçerli olduğunu söylemesidir. Ona göre insanlar, benliğin ortaya çıkması için toplumsal yapıları ya da örgütleri tanımlamak zorunda oldukları gibi onlara katılmak zorundadırlar (Goffman 1961:168-170).

Goffman'ın "Asylums" adlı çalışması sapma sosyolojisi alanında ilgi çekici bir çalışmadır. Bu çalışma 1950'lerin sonlarında yaklaşık 7000 kişinin kaldığı Washington DC'deki akıl hastanesinde yapmış olduğu kişisel gözlemlere dayanmaktadır. Bu gözlem, akli düzensizliklerin tedavisinde büyük boyutlu bir kurumun nasıl işlediğini ortaya koymakla kalmaz, bu kurumun sadece psikiyatrik bir kurum olarak değil bir toplumsal kurum biçimi olarak tasarlanmış olmasını içerir.

Ona göre, bu kurum, bütünleştirici kurum olarak adlandırdığı toplumsal örgütlenme biçiminin özelliklerini taşımaktadır. Ancak, toplumsal yaşamla iki açıdan çelişir: İlk olarak, bir bütünleştirici kurum diğer toplumsal kurum biçimleriyle karşıtlık içerisinde olabilir. Çünkü bu kurumlarda normal davranış örüntüleri ve toplumsal katılım sürekli olarak kontrol altında tutulmakta ve hatta yasaklanmaktadır. Diğer yandan, toplumsal yaşam içinde, toplumsal kurumlar daima amaç yönelimlidir ve kurumlar içerisinde yer alan bireylerin kontrolü yalnızca katılanların davranışları ve amaçları arasında uyumsuzluk olduğu zaman etkilidir. Örneğin, bir toplumsal kurum içerisinde yer alan bireyler boş zamanlarında içinde yer aldıkları kurumun diğer bireyleriyle görüşme hakkına sahiptirler. Kendi amaçları ve bireysel hedefleri doğrultusunda yer aldıkları toplumsal kurumu değiştirebilirler. Yani, çoğulcu bir toplumda yer alan özgür aktörler olarak yaşamlarını sürdürürler. İkinci olarak, Goffman'a göre, modern yaşamda verili bir bireyin ben imgesi ve bunun kamuya sunulması hayati önemdedir. Dolayısıyla, toplumsal eylem ve bütünleştirici kurum içerisinde gerçekleştirilen olası toplumsal eylemler arasında açıkça görülebilen bir fark vardır. Ben imgesi bütünleştirici kurumlardan beklenen davranışların dışına taşınmıştır (Tekelioğlu 1999:31-32).

Anlaşılacağı üzere, Goffman'ın tanımladığı anlamda bütünleştirici kurumlar, sosyal düzenin sağlanması amacıyla kullanılan sosyal kontrol mekanizmalarının bütün tekniklerinin, ritüellerinin ve bireylerin özgürlük ve kimliklerinden çıkartılmaları için geçirilen süreçlerin toplandığı yerlerdir. Modern dönemde ortaya çıkan ve 1960'larda sosyal hayatın tüm alanlarını içine alan kurumlar, bireylerin

hayatları üzerinde kontrole sahiptir. Kurumlar, standart değer ve davranış kalıplarının bu kurumlar içerisine dahil edilmiş bireyler tarafından içselleştirilmesini sağlayarak bireyleri ele geçirirler.

Goffman'ın, boğucu bürokrasi ve etik hoşgörüsüzlüğün eleştirel kombinasyonu ile başlattığı “bütünleştirici kurum” analizi oldukça güçlüdür. Bu çalışmada, bütünleştirici kurumlar içerisinde gerçekleştirilen profesyonel, oldukça sistematik ve bürokratik bir çalışmanın sapmayı ürettiğini vurgular.

Ayrıca Goffman'ın da içerisinde değerlendirildiği Etiketleme teorisi açıkça göstermiştir ki; mevcut kurumlardan herhangi biri “sapmış”ı tanımlamak ve onu ele geçirmek için çalışıyorsa bunu gerçekleştirecektir. Sapma ve kurum arasında böyle bir ilişkinin kurulması durumunda kurumların sayısının giderek artacağı söylenebilir (Sumner 1994:215). Özetle, kurumsal damga, damgalanmış bireyin benliğinin kurgulanmasında oldukça önemli bir rol oynar.

4.2. Howard S. Becker'de “Etiketleme” Kavramı

Etiketleme terimini ilk kez kullanan Tannebaum olmasına rağmen, etiketleme kavramını geliştiren Becker, sosyal problem kavramını tanımlarken bu kavramın suç, fakirlik ve ırklar arası ilişkiler gibi unsurları içerdiğini belirtmiştir.

Sosyal problem, bireyler tarafından beslenen toplumsal normlardan bir sapma olarak tanımlanmaktadır. Ona göre, her sosyal problem nesnel koşuldan ve öznel tanımlamalardan oluşmaktadır. Nesnel koşul, tarafsız ve eğitimli gözlemciler tarafından varlığı test edilebilen ve doğrulanabilen bir durumdur. Öznel tanımlama ise, bazı bireylerin yaşatılan bazı değerlere bir tehdit içeren şartların farkındalığıdır (Becker 1966: 2). Becker'in bu görüşü üzerinde Chicago Okulu sosyologlarının, nesnel etmenlerin insan davranışı üzerindeki etkisinin, bireylerin bu nesnel etmenleri

öznel olarak yaşadıkları ölçüde önem kazanacağına yaptığı vurgunun etkisi açıkça görülmektedir.

Nesnel koşul gereklidir ancak bir sosyal problemin oluşumunda tek başına yeterli değildir. Nesnel koşul iki farklı yerde aynı olabilmesiyle rağmen, bu alanlardan sadece birinde bir sosyal problem olabilir. Sosyal problemler durumsaldır; eğer bazı koşullar bireyler tarafından sosyal problem olarak tanımlanmadıysa, bu insanlar için o koşullar sosyal problem değildir (Becker 1966:2). İnsanlar ancak belli durumları gerçek olarak nitelendirdiklerinde bu durumların sonuçları da gerçek olacaktır. (Coser 1997:323).

Becker'e göre, aynı nesnel koşullar pek çok farklı biçimde bir problem olarak tanımlanabilir. Bu tanımlamanın hem teorik hem de pratik etkileri mevcuttur. Teorik etkiler şu şekilde açıklanabilir; problem alanı anlaşılmasına çalışılırken sadece nesnel koşullar değil, aynı zamanda onunla ilgili olan çeşitli grupların çeşitli problem tanımlarını dikkate almak gereklidir. Çünkü tanımların kendileri soruna, toplumda sahip oldukları biçimi vermede bir rol oynarlar (Becker 1966:10).

Becker'e göre, bazı sosyal problemler sapma olarak tanımlanır. Tıpkı sosyal problemlerde olduğu gibi sapma olarak tanımlanan davranışlar da tanımı yapanın kim olduğuna bağlıdır (Becker 1966:29).

Becker sapmayı, basitçe, bir toplumun kurallarına ve/veya normlarına saldırı olarak tanımlamaktadır. Ona göre, "sosyal gruplar, ihlalinin sapma meydana getirdiği kurallar koyarak sapmayı yaratırlar" (Becker 1963:9). Görüldüğü üzere, Becker, sapmanın toplum tarafından yaratıldığı görüşündedir. Toplumsal gruplar, oluşturdukları kurallara uymayanları "dışardakiler" olarak etiketler ve sapmayı yaratır. Anlaşıldığı gibi, gruplara ait kurallar grup için uygun olan davranışı tanımlamaktadır. Bu kuralların ihlal edilmesi de bir kişiyi dışarıdaki yapar. Ancak, diğer bakış açısından da kuralların oluşumunda güce sahip olan kişilerin kararları

kimin dışarıdakiler olarak tanımlanacağını belirler. Kuralların oluşumunda güce sahip olan kişinin kararı önemliyken, kurallar yine de grupla birlikte oluşturulur. Sonuçta, sapma; kişilerin eylemlerinin bir niteliği değil, kuralların ve yaptırımların uygulanmasının sonucudur. Etiketinin başarıyla uygulandığı kişi de sapmış olarak tanımlanır. Sapmış davranış toplumun etiketlediği davranıştır (Becker 1963:9). Yapmış olduğu bu “sapma” tanımı, modern devletin mevcut düzenin devamlılığını sağlamak adına tüm kontrol mekanizmalarını işleterek, toplumun bütün üyelerine kabul ettirmeyi hedeflediği değer ve davranış kalıplarını benimsemeyenleri “sapmış”lar olarak etiketleyerek asimile etme gayretini bir kez daha göstermektedir.

Sapma, sergilenen bir davranış karşısında diğer insanların bu davranışa verdiği tepkileri içeren bir sürecin ürünüdür. Böylece, sapma karşı karşıya gelen bireyler arasındaki etkileşimi sağlar (Becker 1963:14). Yani, sapma çağdaş sosyal etkileşimin ürünüdür ve etkileşim öncelikle bireylerin diğerlerinin eylemlerinin anlamlarını yorumlamasıyla idare edilir. Bu bağlamda sapma, sembolik etkileşimin, ideallerin, yaşam tarzlarının ve kültürlerin çatışmasının bir etkisidir.

Grup tarafından oluşturulan kurallar, resmi normların özelliklerine sahiptir. Yasalar devletin yaptırım gücü tarafından uygulanmaktadır. Çoğu zaman grup kuralları resmi olmayan kararları ortaya koyar; bu durumda da kurallar ya da kararlar informal yaptırımlar yoluyla uygulamaya konulur.

“Suçlu” statüsü daha çok diğer bireylerin bu eyleme nasıl tepki verdiklerine bağlıdır (Vito ve Holmes 1994:192). Bir insanın sapmış olarak görülmesi, o kişinin daha sonraki sosyal katılımlarında ve benlik imgesinde önemli sonuçlara yol açmaktadır. En önemli sonuç, sapmış olarak etiketlenen bireyin, toplum içerisindeki kimliğinde görülür. Bu durum bireyin kendisi hakkında sahip olduğu imgenin değişmesine neden olur. Toplumun kendisine yapıştırdığı etiket, onun gerçek kimliğinin yerine almaya başladığında birey artık kendini sahip olduğu etiketin nitelikleriyle görmeye başlar. Bu durum onun tekrar suç işlemesinde etkili olur.

Becker'in bu görüşü Goffman'ın bütünleştirici kurumların işlevine ilişkin görüşleriyle örtüşmektedir. Goffman, bütünleştirici kurumların, içinde yer alan bireylere uyguladığı kurumsal damga yoluyla ve standartlaştırılmış kalıpları empoze ederek nasıl bireylerin kimlikleri üzerindeki dönüşümü gerçekleştirdiğini ve sapmayı nasıl yeniden ürettiğini belirtmiştir. Aynı şekilde Becker'de etiketlenmenin bireylerin tekrar suç işlemesinde nasıl etkili olduğunu vurgulamıştır. Becker, etiketin başarılı bir biçimde uygulandığı durumları göstermek için ana-statü kavramını kullanır. Bireyler, etiketlenmiş kişilere, sapkın statülerine uygun olarak tepkide bulunurlar. Etiketlenmiş bireylerin sapmış statüleri diğer davranışlarının olumlu yönlerinin görülmesini engeller (Becker 1963:10).

Becker'e göre sapma çift yönlü olarak kurgulanır (Becker 1963:14). 1- grup kurallarının ihlal edilmesi ve 2- grubun bu ihlale tepkisi olarak etiketleme. Sapmanın bu çift yönlü kurgusu 4 tür davranış arasında ayırım yapmayı gerektirir (Becker 1963:20-21):

1. Davranış kurallara uygun olduğu halde sapma olarak anlaşılabilir. Bu durumda davranış yanlışlıkla itham edilir. Bu tür sapmada bireylerin davranışları -gerçekte böyle olmasa da- diğer bireyler tarafından uygunsuz ya da ahlaka aykırı olarak nitelendirilir. Örneğin, insanların yasalara ve kanıtlara dayanılarak korunduğu mahkemelerde bile yanlış suçlamalar görülebilmektedir. Bu durumda yargılama sürecinin sağladığı güvencelerin söz konusu olmadığı durumlarda yanlış suçlamalar daha sık görülebilir.
2. Davranış kurallara uygundur ve sapma olarak görülmez. Bu davranış istenilen davranıştır.
3. Davranış kuralları ihlal eder ve sapma olarak kabul edilir. Bu saf (pure) sapmadır.

4. Davranış kuralları ihlal eder ancak sapma olarak kabul edilmez. Bu gizli sapma (secret deviance)dır. Bu durumda sapma eylemi birileri onun kurallara aykırı olduğunu fark edene ya da tepki gösterene kadar gizli kalır. Yanlış itham durumunda olduğu gibi gizli sapmanın da toplumda ne sıklıkla olduğunu bilmek kolay değildir. Ancak, Becker gizli sapmanın toplumda çok sık rastlanılan bir durum olduğunu verdiği örneklerle göstermeye çalışmıştır. öncelikle fetişist eğilimleri olan bireyler için hazırlanmış bir resim katalogunu örnek olarak verir. Bu katalog, deli gömleği vb., yüksek topuklu botlar giymiş, ellerinde kelepçe ve kırbaç bulunan kızların resimlerinden oluşmaktadır. Bu katalog sadece fetişist eğilimleri bulunanlar için satışa çıkmış olmasına rağmen onların gizli dünyalarını da gözler önüne sermekte ve sapmış durumlarını herkese göstermektedir. Oysa ki onlar bu durumun gizli kalması taraftarıdır. Bunun yanı sıra Becker, benzer bir biçimde okuldaki homoseksüel öğrencilerin davranışlarının gözlenmesinin gizli sapma olayına örnek teşkil ettiğini belirtir. Bu öğrenciler cinsel tercihlerini diğer bireylerden saklama eğilimindedirler (Becker 1963:21).

Bu ayırımdan da anlaşılacağı gibi Becker, bireylerin sapmış olarak etiketlenmeden her an sosyal kuralları ihlal edebileceğini ve tam tersi olarak da bireylerin herhangi bir kural ihlalinde bulunmaksızın sapmış olarak etiketlenebileceğini belirtir. Etiketlemenin mantıksal olarak düzenlendiği ve oluşturulduğuna vurgu yaparak, sapmış statüsünün ortaya çıkışını politik bir eylem ve güç örneği olarak gördüğünü belirtir. Buna bağlı olarak da, kuralların, somut girişimler sayesinde oluştuğunu belirterek, sözkonusu girişimleri gerçekleştirenleri ahlak girişimcileri (moral entrepreneurs) olarak adlandırır. Becker, ahlak girişimcilerini “kendini üstün gören” ve “başkalarının işine burnunu sokan” kişiler olarak görür. Ahlak girişimcilerini iki kategoride değerlendirir: Kural koyucular ve kural uygulayıcılar (Becker 1963:147).

Kural koyucular, son derece şeytani olarak gördükleri bazı davranışların suçlaştırılmasına ilgi gösterirler. Becker, bu kişileri “şeytani” olana karşı mücadele eden reformistler olarak görür ve bunları ahlak kurtarıcıları olarak adlandırır. Ahlak kurtarıcıları (moral crusader) çalışmaları oldukça soylu, şerefli ve insani amaçlara hizmet eden girişimciler olarak değerlendirir. Kural koyucular tanımlaması, Bauman (1996:11) tarafından modernitenin en etkin unsuru olarak değerlendirilmiştir. Modernite’de, düzenin sağlanması amacıyla toplum içerisinde “istenmeyen davranışlar” olarak nitelendirilen davranışların ortadan kaldırılması ya da tekrarının önlenmesi amacıyla, devlet tarafından uygulanan sosyal kontrol mekanizmalarının içerik değiştirerek gücü elinde bulunduranların çıkarları doğrultusunda işletildiğini belirtmiştik. Dolayısıyla gücü elinde bulunduran kesimlerden biri olarak değerlendirilen kural koyucular kendi çıkarları doğrultusunda statülerini güçlendirmek adına düzeni bozan “istenmeyen davranışları” sergileyenleri bir şekilde etiketleyerek suçlulamaktadır. Artan bir biçimde dogmatik ve tutucu olarak ses getiren bir doktrine bağlıdırlar (Becker 1963:148).

Kural uygulayıcılar ise yılmadan kanunları uygulayan profesyonellerdir. Kendi pozisyonlarını meşrulaştırmak ve saygı kazanmak bunların temel amaçlarıdır. Kural uygulayıcılar bir ikilem içerisinde yer alırlar: işlerini koruyabilmek ve bir işe sahip olabilmek için toplumda sürekli bir problemin varolduğu inancıyla ve aynı zamanda da ilerlemenin ve toplumsal düzenin sağlanabilmesi için mevcut tüm problemlerin çözülebileceğine duydukları inançla çalışırlar. Ayrıca, kural uygulayıcılar, kuralların uygulanmasını sağlamak için toplumun saygısını kazanmak durumundadırlar. Toplumun tüm üyeleri, onları yasal ve yetkili otorite olarak kabul ettikleri ve onlara saygı duydukları sürece görevlerini yerine getirebilirler (Becker 1963:156-159).

Bu noktadan sonra Becker, bir ya da daha fazla güçlü grubun egemen olduğu bir toplumun, demokratik olarak yönetilen bir topluluk halini alamayacağını öne sürer. Sapmış dünyası karşılıklı korunmak için birbirine sokulan, zaman zaman aynı

toplumsal uzamı denetim altında tutmak isteyen daha güçlü gruplarla çarpışan, ayrı grupların, bireylerin dünyasıdır. Öte yandan, sapmış gruplar arası bütünleşme düzeyi düşüktür. Ancak, grupların toplumsal uzamı genişletmeye çalıştıklarında kullandıkları araçlar sapmış davranışlarını sürekli olarak cezalandıran ve bu davranışların yeniden üretilmesini sağlayan kurumsal araçlardır. Becker'e göre, güçlü grupların daha da büyüyen gücü haksız sonuçlara, özellikle de öteki insanların varlığını belirleme çabalarına götürür. Bu belirleme onları insan topluluğu içerisindeki haklı yerlerinden yoksun eder. Böyle bir topluluk oluşturma olasılığını azaltır. Demokratik bir toplum olanaklı olsaydı eğer, ahlakçıların ve başka güçlü grupların dışlayıp damgaladığı sapmış değerleri içerisine almaya açık olurdu. Toplumdaki kimi ayrı bölgeler, kendilerini sapmış değerlerle etkilemeye açık görüyorlarsa da tam olarak bütünleşmiş toplum kavramı, kendi benimsediği değerler doğrultusunda gerçek olmaktan uzaktır.

5. SUÇA İLİŞKİN YAKLAŞIMLAR TEMELİNDE ETİKETLEMENİN GÜNÜMÜZDEKİ GÖRÜNÜMÜ: KAYBOLAN DÜZEN ANLAYIŞI PARALELİNDE KAYBOLAN (SAPMIŞ) “ÖTEKİ”

Geç modern ya da postmodern¹ olarak adlandırılan günümüz dünyası 1960'lı yıllardan sonra değişen dünya sisteminin niteliklerini yansıtır. Postmodern dünya görüşü; dünyanın düzenli bir bütünlük olduğu inancıyla, daima bu düzeni sağlayacak mekanizmaları geliştirmekle uğraşan modern dünya görüşünün tersine, tek bir düzen değil, her biri görece özerk pratikler dizisi tarafından üretilen sınırsız sayıda düzen modeli olduğunu ileri sürmektedir. Her bir düzen modeli kendi anlamlılığı ve ona

¹ 1960'larda Amerika Birleşik Devletleri'ndeki sanatçılar ve edebiyat eleştirmenleri arasında gelişen postmodernite terimi, çok kısa bir sürede Avrupa'ya da yayılarak, pek çok sosyal bilim alanını etkisi altına almış ve yeni bir toplum teorisi oluşturma çabalarına girişmiştir.

ilişkin alışkanlıklar temelinde incelenebilir yani, düzen modellerinin hiçbiri başka meşruluk sınamalarına izin vermemektedir(Bauman 1996:10).

Modernite'nin meşrulaştırıcı söylemlerine, bilim ve teknolojinin sağladığı ilerleme fikrine, sosyal ve kültürel birlik düşüncesine karşı çıkan postmodernitenin temel kabullerini ve modernite ile olan karşıtlıklarını aşağıdaki tablo yardımıyla görebiliriz:

Modernite	Postmodernite
Hakim Anlatılar (Master Narratives); tarih, kültür ve ulusal kimliğe ilişkin Üst Anlatılar (Metanarratives); Kültürel ve etnik kökene ilişkin mitler.	Hakim Anlatılara ilişkin kuşku ve bunların reddi; yerel anlatılar; hakim anlatıların ironik yapıbozumu
Tüm bilgiyi temsil ettiğine ve herşeyi açıkladığına inanılan "Büyük Teoriler"e (Grand Theory) inanç. (tarih, bilim ve kültüre ilişkin genelleştirici açıklamalar)	Genelleştirici teorilerin reddi; özel olanı ve olasılıkları ele alan teorilerin izinde gitme.
Sosyal/kültürel birliğe ve buna ilişkin mitlere inanç; sosyal sınıf ve etnik/ulusal değerler hiyerarşisinin toplumda birleştirici temel olduğuna inanç	Sosyal ve kültürel çoğulculuk, uyumsuzluğun ön planda olması ve sosyal, ulusal ve etnik uyumun nasıl sağlanacağı konusunda belirsizlik
Bilim ve teknoloji aracılığıyla ilerlemeye ilişkin büyük anlatı	İlerlemeden duyulan kuşku; anti-teknolojik tepkiler, makineleşmeye karşı duruş; yeni çağ dinleri
Güçlü ve kendi merkezli benlik anlayışı; bireysellik, yerleşik kimlik	Parçalanmış ve merkezini yitirmiş benlik anlayışı; çoğul ve çatışan kimlikler
Sosyal düzenin merkezi biriminin "aile" olduğu fikri: orta sınıf modeli ve çekirdek aile	Alternatif aile birimleri, orta sınıf evlilik modeline alternatifler, birlikte yaşamak ve çocuk büyütme için çoğul kimlikler
Hiyerarşi, düzen ve merkezi kontrol	Düzenin yıkılması, merkezi kontrolün

	yokolması, parçalanma
Kapsamlı politikalara (ulus-devlet, partiler vb.) kişisel yatırım ve güven	Mikro politikalara, kimlik politikalarına, yerel politikaya, kurumsal güç mücadelelerine yatırım ve güven
“Derin” - “Yüzeysel” ayrımı “Derinliğe” inanç (anlam, değer, içerik temelinde) “Yüzey” düşüncesi (görünüş, yapaylık)	Yüzeysellik; “derinlik” kavramı dikkate alınmaksızın, “yüzey”e ve imgelere yönelme
Medyanın ve sunumların ötesinde bir “gerçek” bulunduğu inanç, “orjinallerin” varlığı	Üstgerçeklik, imge doygunluğu, “gerçek” karşısında hayalin gücü; “orijinali” bulunmayan imgeler ve metinler; Medya tarafından oluşturulan imgelerin, deneyimlerden daha etkili olması
Yüksek kültür ve alt kültür (resmi/popüler) ayrımı; yüksek ya da resmi kültürün normatif ve otoriter olduğu yönünde, baskı yoluyla yaratılmış fikirbirliği	Yüksek kültürün popüler kültür tarafından yok edilmesi; popüler ve yüksek kültürün birbirine karışması; popüler kültürün değer kazanması; yüksek/alt kültür kategorilerini ortadan kaldıran melez kültürel biçimler
Kitle kültürü, kitle tüketimi ve kitlesel ticaret	Kitlesel olmayan kültür, hücreli(niche) ürünler ve ticaret, küçük grup kimliğinin ön plana geçmesi
Sanatın özgün ve tamamlanmış çalışmalar içermesi ve üzerinde uzlaşmış, ortak ölçütler uyarınca kabul görmesi	Sanat bir süreç, performans, üretim ve metinlerarası nitelikte değerlendirilir. Kültürün geri dönüşümü olarak sanat, izleyiciler tarafından onaylanır ve sanatçıların da yer aldığı altkültür kimliklerince geçerlilik kazanır.
Bilginin hakimiyeti ve geneli kapsama çabası.	Hızlı bilgi akışı, bilgi yönetimi, tam zamanında bilgi.

Ansiklopedi.	Ağ (Web).
Televizyon ve radyo medyası. Merkezileşmiş, “bir merkezden birden fazla hedefe doğru” iletişim.	İnteraktif, müşteri temelli, dağınık, “farklı merkezlerden farklı hedeflere doğru” iletişim. (İnternet ve Web).
Merkezileşen/merkezi/merkezileşmiş bilgi	Dağılan/ağ yönelimli/dağıtıcı bilgi
Determinizm	Olasılık ve indeterminizm
Niyet ve amaçlarda ciddiyet; orta sınıf dürüstlüğü	Resmi ciddiyete meydan okuma, oyun, ironi
Sanat, edebiyat ve müzikte sınırların belirginliği, bütüncülük	Melezlik, çeşitlilik, kültürün yeniden birleştirilmesi
New York ve Boston mimarisi, tarzı	Los Angeles ve Las Vegas mimarisi, tarzı
Organik ve inorganik ayrımı; insan ve makine arasındaki belirgin ayrım	Organik ve inorganığın, insan, makine ve elektronüğün siber karışımı
Seksüel farklılıkların fallik düzenlenişi, tanımlanmış cinsiyetler, dışlanan pornografi	Eşcinsel kimlikler, çoklu cinsiyetler, pornografinin serbestliği ve kitlelere yönelik pazarlanması
Dünyanın tanıtıcısı olarak kitapların yeterli görülmesi, bilgiye ulaşım için kütüphane sistemi	Yazılı medyanın fiziksel sınırlılıklarını şeffaflaştırılan hipermedya, bilgiye ulaşım aracı olarak İnternet ve Ağ

Kaynak: <http://www.georgetown.edu/irvinemj/technoculture/pomo.html>

Yukarıda, moderniteyle karşıtlıkları çerçevesinde özellikleri verilmiş olan postmodern durumun çalışmamız açısından önemli olan yanı, iktidar anlayışında, benlik anlayışında ve buna bağlı olarak suç ve suçluluk anlayışında meydana gelen dönüşümlerdir.

Modernitenin, evrenselleştirici ve bütünleştirici iddialarına ve rasyonalizmine karşı çıkan postmodernitenin toplum, iktidar, sosyal kontrol gibi konulardaki

yaklaşımları, özel olarak suç alanına çok fazla yansımamış olmakla birlikte, özellikle kriminoloji alanında son dönemde geliştirilen düşünceler, suç modernist teorilerden oldukça farklı bir perspektiften değerlendirir.

Bu çerçevede öncelikle, modernitenin toplumsal kurumları, söylemleri ve pratikleri yoluyla bireylerin tahakküm altına alındığını; akıl sağlığı, cinsellik, suçluluk gibi insani durumların modern bilgi söylemleri içerisinde yeniden oluşturulduğunu vurgulayan Fransız düşünür Michel Foucault'nun, suç ve yasa ile ilgili görüşlerine yer vermek istiyoruz. Kanımızca, Foucault'nun görüşleri postmodern sosyal teorinin öncülerinden ya da ilk örneklerinden biri olarak kabul edilebilir. Günümüzde de postmodern teorinin Foucault'nun görüşlerinden önemli ölçüde etkilendiği vurgulanmaktadır (Ritzer 1997: 37).

Foucault'ya göre, belli davranışların suç olarak görülmesine yol açan, güç ilişkilerinin sembolik ifadesi olan, ceza söylemidir. Suç öznelerini ve nesnelere meydana getiren ve suç gerçekliğinin bir parçasını oluşturan güç ilişkileri değiştiğinde ya da sayıları arttığında, bunların ifadeleri ve söylemleri de farklılaşır ya da sayıca çoğalır; böylelikle suçun ne olduğu konusundaki görüşler de farklılaşır ya da sayıca çoğalır. Yani, suçun tanımlaması güç ilişkilerin niteliğine ve bu bağlamdaki değişimlere bağlıdır (Foucault 1992:350-360).

Foucault'ya göre suç, öznel bir deneyim biçimidir. Öznel deneyim biçimleri tarih içinde belli ihtiyaçlara cevap vermek üzere kurulmuşlardır. Bu deneyim biçimleri, "herhangi bir şeyi doğru ve yanlış oyununa sokan ve onu bir düşünce nesnesi olarak kuran söylemsel ve söylemsel olmayan pratikler bütünü" (Foucault 2000:13) olarak tanımlanan sorunsallaştırmalar yoluyla oluşturulur ve geliştirilir. Bu bağlamda düşünülecek olursa, suç da insanların üzerinden tanımlanan ve yine onların öznesi haline geldikleri bir deneyim olarak tanımlanabilir.

Öznesi olarak düşünöldüğümüz deneyimlere ilişkin pratiklerin temelinde, bir iktidar alanının varolduğundan söz eden Foucault, bu iktidarı biyo-iktidar olarak adlandırır (Foucault 2000:16). Biyo-iktidar, bir yandan insan bedenini disipline etmek, yeteneklerini geliştirmek, daha verimli ve uysal hale getirmek ve onu ekonomik denetim sistemleriyle bütünleştirmek amacını taşırken, bir yandan da bedene doğal bir tür olarak yaklaşarak, nüfusu düzenlemek amacını taşımaktadır.

Biyo-iktidarın gelişimiyle birlikte, yasa sisteminin yerini giderek normlar almıştır. Biyo-iktidar düzenleme ve denetleme işlevlerini, oluşturduğu normlar yoluyla yapmaktadır. Yasa, artık norm gibi işlemeye başlamıştır ve hukuk sistemi, amacı yaşamı düzenlemek olan bir aygıtlar bütününe dahil olmuştur. Yani, yaşam üzerine odaklanan biyo-iktidar, insanları normlara uymaya zorlayan, onları “normalleştiren” bir toplum oluşturur. Bu noktada, 1960’lardan sonra değişen sosyal kontrol anlayışının etkisini görmek mümkündür. Toplumun her alanına nüfuz etmesi sağlanmış olan sosyal kontrol mekanizmaları hakim değerlerin ve normların toplumun tüm üyeleri tarafından benimsenmesi amacıyla, sosyal hayatın her alanına yayılmış durumdadır. Kitle iletişim araçları, mevcut tüm kurumlar (okul, hastane, vb.), gücü elinde bulunduranların çıkarları doğrultusunda edinilmesi gereken değer ve normları içselleştirme mekanizmaları olarak işlev görmeye başlamıştır. Dolayısıyla, bireyler artık yasalar yoluyla değil, tüm kanallardan yayılan normlar yoluyla kontrol altına alınmaktadır. Sosyal kontrol kavramı, anlamların üretiminin kontrolü olarak tanımlanmıştır ve kavramın içeriğindeki devlet miti, giderek gücünü yitirmeye başlamıştır. Bu dönüşümün kültürel temeli Foucault’nun düşüncelerinde izlenebilir.

Postmodern olarak adlandırılan günümüz söylemlerinde, sosyal kontrole ilişkin kavramların, insan sağlığı için gerekli değerler ve insanların tüm bu değerlere sistematik olarak karşı çıkışı üzerine odaklandığını söyleyebiliriz (Sumner 1997:7).

1967 yılında Lemert'in, sosyal kontrolün sapmayı yeniden ürettiğine ilişkin görüşü, politik sürecin ve egemenlik için verilen güç mücadelesinin bir parçasıdır. Kural koyucular ve kural ihlalinde bulunanlar arasındaki sosyal bir ilişki kurgulayan sapma teorisi ile sosyal kontrol mekanizmalarının işletilmesiyle "etiketlenmiş" olarak tanımlanan sapma anlayışı da bu politik görüşle ilişkilidir. 1970'lerden sonra sosyal kontrol kavramı ekonomik, politik ve kültürel çalışmaların ana konusu olmaya başlamıştır. Bu dönemde, kriminoloji alanında ortaya çıkan yeni teorilerin söylemleri, sosyal kontrolü daha zayıf ve ortadan kaldırılması daha kolay bir kavram haline getirmiştir (Pfohl 1985:375).

Young (1999: 33)'a göre, son dönemde, düşünsel alanda *neo-liberalizm* (Yeni Sağ'ın pazar felsefesi) ve *postmodernizm* kriminoloji alanına çok önemli etkilerde bulunmuştur. Suça ilişkin açıklamalar çerçevesinde, neo-liberalizmin etkileri, çıkarı doğrultusunda, rasyonel hareket eden aktör anlayışı temelinde açıkça gözlenebilir. Bu bağlamda suç, kazancın ve kaybın rasyonel biçimde hesaplandığı ve ayrıca fırsatların da uygun olduğu ortamlarda ortaya çıkmaktadır. Toplumsal bağlamda *adalet/adaletsizlik* kavramları ya da sosyal yaşam çerçevesinde *haksızlık* kavramı, bu anlayışın gündeminde değildir; "hesapçı birey", evrensel dürtüleri doğrultusunda "fırsatları" yakaladığı an suça yönelir; suçun insanın temel "manevi zaaflarından" başka bir nedeni yoktur. Görüldüğü gibi, neo-liberal yaklaşımda birey, *sosyallik* sınırlarının dışına taşınmıştır.

Öte yandan, Young (1999: 33), postmodern yaklaşımın, suç konusundaki açıklamalara etkisinin daha marjinal olmakla beraber, bu yaklaşımın 1960'lardaki etiketleme teorisinin ilk zamanlarında ve sosyal inşacılık (social constructionism) çerçevesinde tohumlarının atıldığını vurgulamaktadır. Young'a göre etiketleme teorisini ve bu teorinin geleneksel kriminolojiyi eleştirdiği noktaları gözden geçirirsek, postmodern nosyonları görebiliriz. Ona göre etiketin sosyal kurgulanmasının içeriği ve sosyal inşacılık kavramı, "yapıbozumu" (deconstruction) kavramının öncülüdür. Ayrıca, etiketleme kuramının gerçeği tanımlayan *çoğulculuk*

nosyonu, kuramın, kuralcı olmayan sosyal düzen anlayışında dikkat çeker. Bunun yanısıra, kuramda, “saygınlık hiyerarşisini” belirlemede, “erkek, beyaz, üst sınıf üyesi” olanların gücü ellerinde bulduklarının vurgulandığı da görülür. Ancak, bütün bunların ötesinde önemli olan, etiketleme teorisinin düşünsel çatısının, refah ve cezai adalet çerçevesinde, bireylerin yaşamına devlet müdahalesinin eleştirisi temelinde kurgulanmasıdır. Burada eleştirilen nokta, devletin bireyler üzerinde baskılayıcı ve yönlendirici bir söylem ortaya koyması değil, bu söylemin etkilerini yalnızca kendine yönelik biçimde değerlendirmesidir. Denebilir ki, etiketlemenin dili, düşünsel temelde, bugünkü “politik olarak doğru” terminolojisinin atasıdır (Young 1999:33).

Suçun anlaşılması kolay doğasının kesinliğine, kontrolünde ceza adalet sisteminin merkezi rolüne ve bütün yurttaşlarca benimsenen bir sosyal sözleşmeyi anlamının mümkünlüğüne ilişkin düşünceler, postmodern dönemde birer birer değişmeye başlamıştır. Modernite’de anormallik, marjinalerin ve yabancı olarak tanımlananların uyumsuz davranışları biçiminde ifade edilen suç, postmodernitede günlük hayat örüntüsünün bir parçası olarak anlaşılmaya başlanmıştır (Young 1999:30-32).

Modernite’de ve geç modernitede “sapmış diğeri” anlayışını aşağıdaki tabloyu kullanarak açıklayabiliriz (Young 1999:16):

	Modernite	Postmodernite
Toplum	Dahil edici	Dışlayıcı
Konum	Azınlık	Çoğunluk
Değerler	Mutlakçılık	Görecelilik
Birleşme	Fikir birliği	Çoğulculuk
Ayırtetme	Belirgin	Bulanık-Belirgin değil
Engelleyiciler	Geçirgen	Sınırlayıcı
Başlangıç nok.	Hoşgörü	Hoşgörüsüzlük

Tablodan da anlaşılacağı gibi moderniteden postmoderniteye geçiş, bireylerin kurumlar içerisine dahil edilerek kimliklerinin dönüştürülmesini içeren bir toplum anlayışından dışlayıcı bir toplum anlayışına geçişi ifade etmektedir. Artık suçlular kurumlar içerisine dahil edilmesi gereken bireyler olarak değil, toplumun içinde yaşamını sürdürmeye devam etmesi gereken olağan insanlardır. Modern toplumlarda toplumun geneli mevcut değer ve normlara uyumlu davranan, bu normları içselleştirmiş bireylerden oluşmaktadır. Toplumun değerlerine uygun davranış sergilemeyen bireyler azınlıktır. Oysa, postmodern toplumda bu bireyler oldukça geniş bir yer kaplamaktadır. Çünkü var olanı reddetmek postmodernitenin temel özelliklerinden biridir. Bu toplum anlayışında toplumun genel değerlerine uymayanları diğerlerinden ayırt etmek oldukça güçtür. Aralarındaki ayırım oldukça bulanıktır, çünkü suçlu davranış ya da sapmış davranış artık normal hayatın vazgeçilmez bir parçasıdır.

Postmodern teorilere göre suç, yapılandırılmış bir kategoridir. Diğer bir deyişle, suç, biz onu tanımladığımız için varolan bir gerçekliktir. Postmodern suç teorilerinin amacı, bütünleştirici hegemonyayı tersine çevirmek, suç olarak nitelendirilen davranış ile suç olmayan davranışı daha az farklı hale getirmek ve davranışın şiddet içerip içermediğini tanımlayan anlamların nasıl oluşturulduğunu göstermektir. Postmodernistlere göre suç, tanımı sürekli olarak değişen, bizim tarafımızdan yeniden tanımlanmak zorunda olan bir fenomendir (Henry ve Milovanovic 1996:109).

Kendilerini *ılımlı postmodernist* olarak tanımlayan ve suç konusunda yeni bir teori geliştiren konstitütif (constitutive) kriminologlar, suç biliminin yeniden yapılanma ve yeniden yönlendirmeyle ilgili olduğunu söylemektedirler. 1990'ların başında geliştirilmiş olmakla birlikte, bu yaklaşım köklerini, sembolik etkileşimcilik, sosyal inşacılık, fenomenoloji, etnometodoloji gibi bazı temel (eleştirel) sosyoloji teorilerinden almıştır.

Konstitütif suç bilimine göre, insanlar başka insanlarla birlikte dünyalarını aktif olarak yaratmakla sorumludurlar. Bireyler dünyalarını başka insanlarla etkileşime girerek ve çevrelerini dönüştürerek yaratırlar. Sosyal dünyalarını kendileri yaratan insanların pek çoğu bilinçsiz yaratıcılarıdır. İçinde yaşadıkları dünyanın kendileri tarafından yapılandırıldığı zaman zaman farkına varırlar. Bireyler kendi eylemlerini ilişkide oldukları diğerlerinin eylemlerinden hareketle geliştirirler. Ancak, bireylerin yaşadıkları sosyal dünyayı ürettikleri şartlar verilir. Oysa bireyler, doğru yapısal şartlar altında, potansiyel olarak gelişmeye ve değişmeye açık sosyal eyleyenlerdir. (agents) İnsanlar diğerleriyle ilişkileri sayesinde değişime açık olduklarında niteliklerinin sabit ve durağan olduğu söylenemez. Onlar hem bireysel olarak bencil hem de sosyal olarak işbirliğine hazırdırlar. Tamamen özgür bireylerden ziyade eyleyenler olarak birbirlerine bağlanmışlardır (Henry ve Milovanovic 1996:x).

Suç ve bireye yaklaşımlarından yola çıkarak diyebiliriz ki; konstitütif kriminoloji, suçun hem özne olarak bireyler tarafından ve hem de onların geliştirdikleri sosyal ve organizasyonel yapılar tarafından nasıl yeniden üretildiğini araştırmayı amaçlamaktadır.

Konstitütif kriminoloji, suçu bir enerji kullanımı olarak tanımlar. Bu enerji, başkaları üzerinde farklılık yaratmak için kullanılır. İnsanlar bu farklılıkları dil ve sembolik sunumlar içeren sosyal etkileşim sayesinde tanımlarlar. Diğerleri üzerinde farklılık yaratmak isteyen aktif bireyler (eyleyenler) içinde yer aldıkları gruplar, kurumlar, devlet ve aynı zamanda sahip oldukları sosyal kimlikler aracılığıyla harekete geçirilirler (Henry ve Milovanovic 1996:x).

Suç, başkalarını gözardı etme gücüdür. Güç ilişkilerinde güçsüz olanların mahrumiyetidir. Suç kendi kendini besler, suçu kontrol altına almayı amaçlayan enerjileri hem artırır hem de tüketir. Dolayısıyla, suçu kontrol altına alınması gereken bir olgu olarak gören ve onu kontrol altına alacak mekanizmaları geliştirmeye çalışan

modern suç teorilerine, bu noktada karşıdrlar. Bu teorisyenlere göre suç, sosyal olarak yapılandırılmış yasal bir kategoridir. Suç, her türlü tepkiselliği içeren güç ilişkilerinde sarfedilen enerjiden doğan zarar olarak tanımlanır. Suç işleyen bireyler bir eşitsizlik ilişkisi içinde yer alan bireylerdir (Henry ve Milovanovic 1996:100).

Bu görüşe göre suç, kendine tepkide bulunanları absorbe etme yoluyla kendini besleyen, kendi kendine gönderme yapan bir sistemdir.

Konstitütif kriminoloji tartışmalarının özü, suç ve suçun kontrolünün içinde üretildikleri kültürel, yapısal içeriklerin toplamından soyutlanamayacağıdır.

Varolan modernist suç tanımlarının aksine konstitütif kriminolojinin suç tanımı, spesifik ama tarihsel olarak şartlara bağlıdır ve güç ilişkileriyle ortaya çıkan sosyal yapılanmaların değişen doğasının farkına varmamızı sağlayan *kurban* kategorilerini içerir.

Konstitütif kriminoloji kültürel olarak üretilmiş modernist suç imajını aşmamız gerektiğini belirtirken, suç-kurban kategorilerinin özne-toplum-yasa ilişkisinin içine yerleştirilmiş olduğunu vurgular ve bunun değişmesi gerektiği üzerinde durur. Pozitivist, doğrusal bir nedensellik olmadığını tartışırken, aynı zamanda, temelde “neden” kavramının problematik olduğunu vurgularlar. Yaklaşımlarında nedensellik, karşılıklı etkiler, yapısal bağlar, psikoanalitik semiyotik ve kaotik dönüşümlerin bir toplamıdır (Henry ve Milovanovic 1996:153). Buradan da anlaşılacağı gibi, konstitütif kriminoloji suçun tek bir insani süreçle tanımlanamayacağı, tanımının çoğul olduğu diyalektik varsayımından hareket eder. Bundan dolayı suç sürekli olarak yeniden tanımlanır, durağan bir kavram değildir. Dolayısıyla suç olarak nitelendirilen davranışların bir azınlığı oluşturduğunu söylemek yanlış olur (Henry ve Milovanovic 1996:154).

Postmodern söylemin suça ilişkin tanımlamaları “çoklu anlam” anlayışını ifade eder. Suç artık her yerdedir. Sosyal yaşamın doğal ve olağan bir parçasıdır. Suçlu bireylerin toplum dışına itilmesi ya da etiketlenerek ayrıştırılmaları artık söz konusu değildir. Suç ve suçlu bireyler artık düzeni bozan ve etiketlenip dışlanması gereken olgular değildir. Çünkü artık toplumda bir düzen değil kaos vardır. Postmodernite'nin düzeni düzensizliktir. Suç kavramı sadece, pozitivist kriminologlar amaçlarına uygun olarak bağımlı ve bağımsız değişkenleri tanımlamaya çalıştıklarında donmuş bir gerçeklik olarak görünür.

Postmodern görüş, aynı zamanda, yasanın tamamen bağımsız bir varlık olduğuna dayanan modernist yaklaşımı da reddetmektedir. Yasanın, ortak kültürün, yapısal çatışmaların, yapısal güçlerin, karşılıklı ilişkilerin ya da sistem süreçlerinin ürünü olduğu görüşünden ayrılarak, özne-toplum-yasa ilişkisini farklılaştırma gereğinde olduğumuzu vurgular. Yasayı biçimlendiren ortak ilgilerdir. Bu bağlamda yasayı sosyal kontrolden ayırarak, sosyal kontrolün sadece yasayı desteklediğini savunur. Bu yaklaşıma göre yasa, yalnızca pasif bir suç tanımlayıcısı değil aynı zamanda da bir suç yaratıcısıdır (Young 1996:13).

Postmodernist yaklaşımlar suçu, bireyler tarafından sürekli olarak yeniden tanımlanan bir olgu olarak görmekte ve modernist tanımlamaları reddetmektedirler. Tanımı spesifik ve tarihsel olarak şartlara bağlı olan ve kurban kategorilerini içeren suç, tanımı gereği problematiktir. Bireylerarası ilişkilerde kimin kurban kimin suçlu olduğuna karar verecek olan öncelikle bireylerdir. Aşırı nihilistik ve görecelik nosyonu taşıyan postmodernist yaklaşım suç ve kurban tanımlarının oluşturulması hususunda modernist kuramcılar tarafından oldukça eleştirilmiştir. Postmodernist bağlamda yapılan suç değerlendirmeleri gerçekliğin inkarını ve sosyal yaşamda varolanı yok saymayı da beraberinde getirmektedir. Suçun çoklu anlam ifade etmesi, yol ortasında öldürülen ya da tecavüze uğrayan bir kişinin durumuna nasıl bir açıklık getirebilir. Postmodernist bakış açısı eylemi gerçekleştirenle eyleme maruz kalanın

suç-kurban kategorilerinden hangisine girdiğini belirlemek gerektiğini tartışırken gerçekliği yadsır.

6. SONUÇ

1930'lu yıllarda Tannenbaum tarafından temelleri atılan, 1950'li yıllarda Lemert tarafından geliştirilen ve 1960'larda Becker'in adını verdiği Etiketleme Teorisi suç sosyolojisinde farklı bir bakış açısından hareket eden ilk teorilerden biridir. Klasik ve modern suç teorileri daha çok kimin, niçin suç işlediğine, suç işleyen bireylerin genel özelliklerine ve suçu önlemenin yollarına odaklanmış ve bu sorulara yanıt aramışlardır. Etiketleme teorisyenleri ise, suç olgusunun kendisinden daha çok, bireyleri suçlu olarak nitelendiren kuralların kimler tarafından yapıldığına, bu kuralların oluşturulması ve uygulanması aşamasındaki süreçlerin neler olduğuna ve nasıl işlediğine, sapmış olarak tanımlanan bireylerin toplum içerisindeki durumlarına odaklanmıştır.

Sosyoloji teorileri içerisinde bireye öncelik vererek, yeni bir bakışın gelişmesine neden olan sembolik etkileşimci geleneğin temel varsayımlarından hareket eden teori, suç sosyolojine de yeni bir görecelik boyutu kazandırmıştır. Suç eyleminin ve suç işleyen bireyin, içinde bulunulan kültürel ve sosyal ortamın değerlerinden ve normlarından hareketle değerlendirilmesi gerektiğine vurguda bulunan teori, suçlu davranışın nedenini bireylerin suçlu olarak tanımlandığı (etiketlendiği) süreçlerde aramak gerektiğini belirtir.

Etiketleme teorisyenlerinden Lemert, Goffman ve Becker, gücü elinde bulunduranların bu süreçte önemli rol oynadığına dikkat çekmişler ve çalışmalarını bu temel kabulden hareketle geliştirmişlerdir.

Sapmanın ve sapmış olarak etiketlenmenin politik bir güç analizini gerektirdiğini vurgulayan ilk isimler Lemert ve Goffman'dır. Her ikisi de sapmanın, pek çok grubu ve değer sistemini barındıran çoğulcu bir toplumda, sıradan ve normal olduğuna vurguda bulunurken, sapmanın toplumdaki mevcut sosyal kontrol

mekanizmalarınca üretildiğini ve bu mekanizmaların da etiketleme sürecine kurumsal zorunluluklar yoluyla dahil edildiğini belirtmişlerdir. Onlara göre, bireylerin sapmış olarak etiketlenmeleri, sosyal kontrol mekanizmalarının kurumsal çalışması sonucu gerçekleşmektedir.

Modernite'nin "düzen" anlayışı temelinde geliştirilen sosyal kontrol kavramı bir süreci ifade etmektedir. Sosyal kontrol mekanizmalarının çalıştırılmasındaki amaç, kontrolü sağlamaktan ziyade düzeni sağlamaktır. Modernite'nin en etkili kontrol mekanizması, devlet tarafından geliştirilen ve düzeni bozanların içerisine dahil edilerek yeniden bir kimlik inşasına tabi tutulduğu kurumlardır. Bu süreç en iyi biçimde Goffman'ın "Asylums" (1961) çalışmasında tanımlanmıştır. Akıl hastanesinde gerçekleştirdiği bu çalışmasında Goffman, kurumların benliğin dönüştürülmesi sürecinde nasıl bir işleve sahip olduklarını açıkça göstermiştir. Ona göre, akıl hastaneleri, okullar, hapishaneler gibi bütünleştirici kurumlar (total institution), modernitenin değişim hızının ve kurumların değişen biçimlerinin sonucunda içeriği değişen sosyal kontrol anlayışının ürünleridir. Goffman'ın tanımladığı anlamda bütünleştirici kurumlar, sosyal düzenin sağlanması amacıyla kullanılan bütün sosyal kontrol tekniklerinin, ritüellerinin biraraya geldiği ve bireylerin özgürlüklerinin, kimliklerinin yokedildiği süreçlerin gerçekleştirildiği yerlerdir. Sosyal hayatın tüm alanlarını içine alan bütün bu kurumlar, bireylerin hayatları üzerinde kontrole sahiptirler. Bu kurumlar, toplumsal düzeni bozan bireylerin, gücü elinde bulunduranlar tarafından "sapmış" olarak etiketlenip, egemen güç devlet tarafından istenilen davranış kalıplarını içselleştirmeleri için kullandığı mekanizmalardır. Kurumların sosyal kontrol mekanizması olarak işletilmesinin ve buralarda benliğin dönüşüme tabi tutulmasının bir sonucu olarak suç yeniden üretilmektedir (Goffman 1961: 165-170).

Goffman'ın bu çalışmasından sonra Becker, bu konudaki görüşleri daha anlaşılır ve dikkat çekici kılan "Outsiders" (1963) çalışmasını yayınlamıştır. Ona göre, sapma, politik çıkarlar tarafından yönlendirilen *ideolojik* bir kategoridir.

Dolayısıyla, sapmanın karakteri yasada değil, ona verilen etikette aranmalıdır. Becker, sapmanın toplum tarafından yaratıldığını vurgular. Bir toplumda kuralların oluşumunda güce sahip olan bireylerin kararı, kimin “sapmış” olarak etiketleneceğini belirler. Yani, etiketleme politik olarak gücü elinde bulunduranların işletmiş olduğu bir süreçtir. Bu süreçte en önemli rol *ahlak girişimcilerinin* (moral entrepreneurs) dir. Becker, “sapmış” olarak etiketlenmeye neden olan ve sosyal gruplar tarafından geliştirilen kuralların, gücü elinde bulunduranların somut girişimleri sayesinde oluştuğunu belirterek, sözkonusu girişimleri gerçekleştirenleri de ahlak girişimcileri olarak adlandırır. Ahlak girişimcilerini iki kategoride değerlendiren Becker, bu kategorilerden biri olan *kural koyucuları* etiketleme sürecindeki en etkili unsurlar olarak görür. Gücü elinde bulunduran kesimlerin en etkilisi olarak değerlendirilen kural koyucular, kendi çıkarları doğrultusunda statülerini güçlendirmek adına düzeni bozan, “istenmeyen davranışları” sergileyenleri bir şekilde etiketleyerek suçlulaştırmaktadır. Diğer kategori olarak tanımlanan kural uygulayıcılar ise kural koyucular tarafından tanımlanan kuralların uygulanışını kontrol etmektedirler.

Anlaşılabacağı gibi, “düzen” anlayışına güçlü bir vurguda bulunan modernite, toplum düzenini bozanları bir şekilde etiketleyerek toplum dışına atmakta, mevcut kurumların içine dahil etmekte ve benliğin istenilen nitelikler doğrultusunda dönüşümünü sağlamaktadır. Yani, etiketleme modernitenin sosyal kontrol mekanizmalarından birisidir.

Modernite'nin tek hakim gücü devlet, mevcut düzenin toplumun her üyesi tarafından olumlu olarak algılanmasını sağlayarak, izlediği politikaların, kurumlarının ve yasal sisteminin sorgulanmadan kabul edilmesini güvence altına almaktadır. Rasyonel ve toplumsal sözleşme uyarınca uyumlu olarak değerlendirilen ve tüm değerleri kendi istekleriyle benimseyen vatandaşlar dışında kalan herkes “sapmış” olarak nitelendirilir. Devletin çabası, toplumda bir azınlık olan bu bireyleri toplumdaki boşluklardan yararlanarak absorbe etmektir.

Oysa günümüzde tartışılan postmodern söylemin teorisyenleri, suç olgusuna daha farklı yaklaşmaktadırlar. Onlara göre suç, yapılandırılmış bir kategoridir, yani, biz tanımladığımız için varolan bir gerçekliktir. Tanımı sürekli olarak değişen, bizim tarafımızdan yeniden tanımlanmak zorunda olan bir fenomendir. Aslında bu noktada, söz konusu yaklaşımın tohumlarının etiketleme teorisinin ilk zamanlarında atıldığını söylemek yanlış olmaz.

Postmodern dönemde suç artık her yeredir. Sosyal yaşamın doğal ve olağan bir parçasıdır. Artık suçlu, düzeni bozan ve etiketlenip dışlanması gereken bir konumda değildir. Bunun nedeni ise, toplumda hakim olan kaostur. Düzensizliğin bir düzen olduğu postmodern toplumda sosyal kontrol kavramı da önemini yitirmiştir. Geçerli olan aynı olmak değil, farklı olmaktır.

Kanımızca bu noktada postmodern söylemle birlikte güçlenen “belirsizlik” (ambivalence) kavramını irdelemek yararlı olacaktır. Postmodern projenin ortaya koyduğu toplum anlayışında belirsizlik, karşı çıkılan değil, kabul edilen bir durumdur. Dolayısıyla, belirsizliği ortadan kaldıracak bir düzen arayışı geçerli değildir. Böyle bir ortamda hiçbir grup, birey ya da topluluk, toplumun geri kalanına “yabancı” olamaz. Farklılıklar hoşgörüyle karşılanmakta, hatta yüceltilmektedir. Kanımızca, tam da burada üzerinde durulması gereken kavram “hoşgörü”dür. Hoşgörü, aslında moderniteye ve öngördüğü düzene ilişkin bir kavramdır. Postmodern söylemde, üzerinde uzlaşılan ortak, hakim değerlerin bulunmadığını gözönüne alırsak, hoşgörü içi boş bir kavrama dönüşmektedir. Burada olsa olsa “vurdumduymazlık”tan söz edilebilir ki, bu da belirsizliğin büyümesine, yönsüzlüğe, bilinmezliğe, boşluğa ve kaygıya yol açacaktır. Ritzer (1997: 165)’in postmodernitenin gerçek nitelikleri olarak belirlediği bu durumun hoşgörüyle bir bağlantısının bulunmadığı açıktır. Her tür davranışın, yönelimin, tutumun aldırılmazlıkla karşılanmasının yaratacağı sonuçlar karşısında, Bauman (Ritzer 1997: 165)’in şu düşüncesi çarpıcıdır: “Modernitenin demir yumruğu olmayınca, postmodernitenin çelik gibi sınırlara gereksinimi var.”

Dolayısıyla, uç noktalarda nihilizm ve görecelik içeren postmodern suç yaklaşımlarının, verilen tüm zararı bir *inşa* (construction) olarak değerlendirmesi ve aslında gerçek anlamda bir *kurban bulunmadığını* ileri sürmesi, bu yaklaşıma en temel eleştiriler olarak gündeme gelmektedir. Bu durumun, “varolanın yok sayılmasını”, “gerçeğin inkar edilmesini” yansıttığına dikkat çekilmektedir. Göreceliğin bu denli ön planda olması da *etik* boyutta bariz bir tehlikeye işaret etmektedir (Henry ve Milovanovic 1996: 111). Örneğin, burada şu soru akla gelebilir: “Tecavüz edilip öldürülmüş bir çocuğun cansız bedenine bakarken ne düşüneceğiz?” Suç sadece “biz tanımladığımız için varolan bir kategoridir” anlayışından hareketle, bu soruya verilecek yanıt kurbanı suçlamanın ötesine geçemeyecektir. Burada, etik çerçevenin yokediliş tarzının ürkütücü olduğunu vurgulamaya gerek yok.....

Çalışmanın ana eksenini çerçevesinde bu tartışmaları etiketleme açısından düşündüğümüzde, postmodernitede etiketlemenin ve ötekileştirmenin *sosyal kontrol* mekanizması olarak geçerliliğini yitirmesi, olumlu bir adım olarak nitelendirilebilir. Bizden farklı olanlara saygı duymak ve onların yaşadıkları toplumsal, kültürel çerçeveyi anlayabilmek kuşkusuz günümüz heterojen toplumları temelinde arzu edilen bir durumdur. Ancak, kanımızca ister modern, ister geç modern, ister postmodern—içinde bulunduğumuz döneme ne ad verilirse verilsin-- etiketleme ve ötekileştirme, varlığını sürdürmeye devam edecektir. Burada belki sembolik etkileşimci geleneğin, özellikle de Mead’in, toplum içinde bireyin “düşünümse” (reflexive) niteliğine vurgusu temelinde bir değerlendirme yapılabilir. Birey, toplum içerisinde kendisine bir konum belirlerken, belirli bir ölçüye kadar başkalarını dışlaştırmak durumundadır. Diğer bir ifadeyle, içinde yaşadığı toplumsal ortamda “ötekileri” saptayabildiği sürece, benliğini pekiştirmektedir. Ancak, dışlaştırmamanın, dışlamaya, reddetmeye dönüşmesi zihinsel değil, sosyal bir süreçtir de kuşkusuz. Dolayısıyla kanımızca içinde yaşadığımız düzen ne olarak nitelenirse nitelensin, birilerini “dışlama” ve “etiketleme” söz konusu olacaktır. Sanırız sosyolojik bağlamda yapılması gereken, bu sürecin içeriğini anlamaya çalışmaktır.

Kısaca, her ne kadar farklı grupların, toplulukların ve kimliklerin varlığı onaylansa ve gerekli görülse de bu grupların farklılıkları temelinde, çeşitli derece ve biçimlerde ötekileştirilmeleri ve etiketlenmeleri kolayca değişmeyecek bir gerçek gibi görünmektedir. Burada geçerli olan ötekini göstererek, “ben”i, farklılıkları göstererek “aynılığı” vurgulamaktır. Sosyolojik bağlamda incelenmesi gereken ise, bu temel toplumsal özelliğin farklı toplumsal çerçevelerde, farklı güç merkezleri tarafından kullanım stratejileridir. Böyle bir incelemenin toplumsal düzen temelinde önemli katkılar sağlayabileceği kanısındayız.

KAYNAKÇA

ADLER, F., G. MUALLER ve W. LOUFER. *Criminology*, New York: McGraw-Hill, 1991.

BAUMAN, Zygmunt. *Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları*, (1997) (Çev. İsmail Türkmen), İstanbul:Ayrıntı Yayınları, 2000.

BAUMAN, Zygmunt. *Yasa Koyucular ile Yorumcular*, (1987) (Çev. Kemal Atakay), İstanbul: Metis Yayınları, 1996.

BECKER, Howard. *Outsiders*, New York: Macmillan Pub., 1963.

BECKER, Howard. *Social Problems: A Modern Approach*, New York: John Wiley & Sons Inc., 1966.

BLUMER, Herbert. *Symbolic Interactionism: perspective and method*, New Jersey, Prentice-Hall, 1969.

BRAITHWAİTE, John. *Crime, Shame and Reintegration*, Cambridge: Cambridge University Press, 1989.

BRUYN, Theodore. "HIV/AIDS and Discrimination: stigma and discrimination", March 1999. Canadian HIV/AIDS Legal Network, 13 May 2002, <<http://www.aidslaw.ca/maincontent/issues/discrimination/e-info-da2.htm>>

COHEN, Stanley. " Social Control and the Politics of Reconstruction", David Nelken (ed.), *The Futures of Criminology*, London: Sage Pub.,1994: 63-89.

- COSER, Lewis. "Amerikan Eğilimleri", (Çev. Alaeddin Şenel), T. BOTTOMORE ve R. NİSPET *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*, Ankara: Aytaç Yayınları, 1997:291-326.
- COSER, Lewis. *Masters of Sociological Thought*, New York: Horcourt Brace Jovanovich Pub., 1971.
- DUMONT, Louis. "Bireycilik Üzerine Denemeler: Doğu. XIII. yüzyıldan başlayarak siyaset kategorisi ve devlet." (Çev. Cemal Baki Akal), *Devlet Kuramı*, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2000: 141-176.
- EITZEN, Stanley. *Criminology: Crime and Criminal Justice*, New York: Macmillan Pub., 1985.
- FISHER, Berenice ve A. L. STRAUSS. "Etkileşimcilik.", (Çev. Kurtuluş Dinçer), *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*, Ankara: Aytaç Yayınları, 1997: 459-497.
- FOUCAULT, Michel. *Hapishanenin Doğuşu*, (1975) (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 1992.
- FOUCAULT, Michel. *Özne ve İktidar*, (1994) (Çev. I. Ergüden ve O. Akınhay), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2000.
- GALLAGHER, JONES B. ve A. JOSEPH. *Social Problems Issues Opinions and Solutions*, New York: McGraw-Hill, 1988.
- GIDDENS, Anthony. "Pozitivizm ve Eleştiricileri", (Çev: Levent Köker), T. BOTTOMORE ve R. NİSPET, *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*, Ankara: Aytaç Yayınları, 1997: 243-290.

GIDDENS, Anthony. *Modernliğin Sonuçları*, (1992) (Çev. Ersin Kuşdil), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, İkinci Basım, 1998.

GOFFMAN, Erving. *Asylums*, New York: Doubleday and Comp. Inc., 1961.

GOFFMAN, Erving. *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*, New Jersey: Prentice-Hall, 1963.

GOFFMAN, Erving. *The Presentation of Self in Everyday Life*, New York: Overlook Press, 1973.

GOODE, Erich. *Deviant Behavior*, New Jersey: Prentice-Hall, 1994.

HENRY, S. ve D. MİLOVANOVİĆ. *Constitutive Criminology*, London: Sage Pub., 1996.

İÇLİ, Tülin. *Kriminoloji*, Ankara: Bizim Büro Basımevi, 1994.

JEANNIERE, Abel. "Modernite Nedir?" (Çev. Nilgün Tural), *Modernite Versus Postmodernite*, Der. Mehmet Küçük, Ankara: Vadi Yayınları, 2000: 95-107.

KEAT, R. ve J. URRY. *Bilim Olarak Sosyal Teori*, (Çev. Nilgün Çelebi), Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 1994.

KUMAR, Krishan. *Sanayi Sonrası Toplumdan Post-modern Topluma Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları*, (1995) (Çev. Mehmet Küçük), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 1999.

LEMERT, E. M. *Social Pathology*, New York: McGraw-Hill, 1951.

- LITTLEWOOD, Roland. "Cultural and national aspects of stigmatization", Every Family in the Land, (Ed: A. H. Crisp), 13 May 2002, <<http://stigma.org/everyfamily/rlittlewood.html>>
- MARSHALL, Gordon. *Sosyoloji Sözlüğü*, (1994) (Çev. Osman Akınhay ve Derya Kömürcü), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999. .
- ÖZLEM, Doğan, "Doğa Bilimleri ve Sosyal Bilimler Ayırımının Dünü ve Bugünü Üzerine.", *Toplum ve Bilim*, Bahar, 76, 1998:9-39.
- PFOHL, Stephen. *Images of Deviance and Social Control*, New York: McGraw-Hill, 1985.
- POLOMA, Margerett. *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, (Çev. Hayriye Erbaş), Ankara: Gündoğan Yayınları, 1993.
- RITZER, George. *Postmodern Social Theory*, New York: The McGraw-Hill, 1997.
- RITZER, George. *Sociological Theory*, New York: Alfred Knopf Inc., 1988.
- SCHEERER, S. ve H. HESS. "Social Control: a Defence and Reformulation." R. Bergalli ve C. Sumner, *Social Control and Political Order: European Perspectives at the end of the Century*, London: Sage Publ. 1997: 96-130.
- SIEGEL, Larry. *Criminology*, St. Paul: West Pub., 1989.
- STEBBINS, Robert. *Tolerable Differences: living with deviance*, Toronto, McGraw-Hill, 1996.

- SUMNER, Colin. "Social Control: the History and Politics of a Central Concept in Anglo-American Sociology." R. BERGALLI ve C. SUMNER, *Social Control and Political Order: European Perspectives at the end of the Century*, London: Sage Publ. 1997: 1-33.
- SUMNER, Colin. *The Sociology of Deviance: On Obituary*, Buckingham: Open University Press, 1994.
- TANNENBAUM, Frank. *Crime and the Community*, New York: Columbia University Press, 1938.
- TEKELİOĞLU, Orhan. *Michel Foucault ve Sosyolojisi*, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1999.
- The Po-Mo Page. University of Georgetown, Ed. Martine Irvine, 1998, 8 May 2002, <<http://www.georgetown.edu/irvinemj/technoculture/pomo.html>>
- VİTO, G. Ve R. HOLMES. *Criminology: Theory, Research Policy*, California: Wadsworth Pub., 1994.
- WAGNER, Peter. *Modernliğin Sosyolojisi: Özgürlük ve Cezalandırma*, (1994) (Çev. Mehmet Küçük), İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1996.
- WEISS, Gregory ve L. LONNQUIST. *The Sociology of Health, Healing and Illness*, New Jersey: Prentice Hall, 1994.
- YOUNG, Jock. "Thinking Seriously About Crime: some models of criminology", M. FITZGERALD, G. MCLENNAN ve J. PAWSON, *Crime & Society*, Roudledge: The Open University Press, 1990:249-309.
- YOUNG, Jock. *The Exclusive Society*, London: Sage Pub., 1999.